

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

DIVIZIA CERCETARE

***Drepturile culturale în
jurisprudența Curții Europene a
Drepturilor Omului***

Invităm editorii sau organizațiile care doresc să traducă și/sau să reproducă integral sau parțial acest raport, în format tipărit sau electronic (Web) să contacteze publishing@echr.coe.int pentru a se informa cu privire la procedura de autorizare.

© Consiliul Europei / Curtea Europeană a Drepturilor Omului, ianuarie 2011 (actualizat la 17 ianuarie 2017)

Raportul a fost elaborat de Divizia Cercetare în limba engleză și nu are caracter obligatoriu pentru Curte. Poate fi descărcat de la adresa www.echr.coe.int (Jurisprudență - Analiză jurisprudențială - Rapoarte de cercetare).

Prezenta traducere este publicată cu acordul Consiliului Europei și al Curții Europene a Drepturilor Omului și reprezintă responsabilitatea exclusivă a Institutului European din România.

REZUMAT

Acest raport prezintă o selecție din jurisprudența importantă a Curții în contextul drepturilor culturale. Deși nici Convenția, nici Curtea nu recunosc în mod explicit „*dreptul la cultură*” sau dreptul de a lua parte la viața culturală, spre deosebire de alte tratate internaționale, jurisprudența Curții prezintă exemple interesante privind modul în care anumite drepturi care intră în domeniul de aplicare al „*drepturilor culturale*” în sens larg pot fi protejate prin drepturile civile esențiale, așa cum sunt dreptul la respectarea vieții private și de familie (art. 8 din Convenție), dreptul la libertatea de exprimare (art. 10) și dreptul la instruire (art. 2 din Protocolul nr. 1).

CUPRINS

INTRODUCERE	4
I. Dreptul la exprimarea artistică	5
1 Arte vizuale.....	5
2 Creație literară.....	6
3 Satiră	8
II. Accesul la cultură	10
1 Accesul la cultură prin Internet și televiziune	10
2 Accesul la patrimoniul cultural.....	12
3 Accesul la cultură pentru deținuți	13
III. Dreptul la identitate culturală	14
1 Dreptul de a trăi în conformitate cu o identitate culturală și dreptul de a alege liber o identitate culturală	14
2 Dreptul la identitate religioasă.....	18
3 Libertatea de asociere cu un scop cultural.....	21
IV. Drepturile lingvistice	23
V. Dreptul la instruire	28
VI. Dreptul la protecția patrimoniului cultural și natural	31
VII. Dreptul de a căuta adevărul istoric	34
VIII. Dreptul la libertatea academică	35
ANEXĂ: Lista hotărârilor și a deciziilor	38

INTRODUCERE

1. Acest raport ilustrează abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului (denumită în continuare „Curtea”) în domenii selectate aflate în legătură cu chestiunea drepturilor culturale. Selecția s-a făcut ținând seama de jurisprudența cea mai recentă din acest domeniu. Deși Convenția Europeană nu protejează explicit drepturile culturale ca atare (spre deosebire de alte tratate internaționale privind drepturile omului, cum este Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și politice), Curtea, pe calea interpretării dinamice a diferitelor articole din Convenție, a recunoscut în mod gradual drepturile materiale care ar putea intra în domeniul de aplicare al „drepturilor culturale” în sens larg. Dispozițiile cele mai invocate în raport cu drepturile culturale sunt art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie) și art. 10 (libertatea de exprimare) din Convenție, ca și art. 2 din Protocolul nr. 1 (dreptul la instruire). Un alt factor care poate explica importanța crescândă a drepturilor culturale în jurisprudența Curții este numărul cauzelor cu care este sesizată de persoane sau de entități aparținând minorităților naționale, inclusiv minorităților culturale, lingvistice sau etnice. Acest lucru este valabil îndeosebi cu privire la dreptul de a menține identitatea unei minorități și de a avea o viață privată și de familie în conformitate cu tradițiile și cultura acelei identități. Deși Curtea nu hotărăște întotdeauna în favoarea drepturilor culturale și a minorităților culturale, principiile cheie pe care le-a stabilit în jurisprudența sa oferă o bază pentru viitoare litigii și evoluții.

2. Următoarele evoluții descriu diferite domenii ale jurisprudenței Curții referitoare la drepturile culturale, care acoperă aspecte cum sunt exprimarea artistică, accesul la cultură, identitatea culturală, drepturile lingvistice, educația, patrimoniul cultural și natural, adevărul istoric și libertatea academică. Aceste domenii sunt interconectate și este uneori dificilă separarea lor, mai ales în ceea ce privește drepturile care decurg din libertatea de exprimare. Având în vedere că scopul raportului nu este acela de a fi exhaustiv, acesta se va referi la jurisprudența cea mai importantă și recentă din domeniile selectate. Trebuie făcută referire la raportul nostru „*Aspects of Intercultural Dialogue in the European Court of Human Rights' case-law*” („*Aspecte ale dialogului intercultural în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*”) din 2007 (contribuția Curții la pregătirea *Cartei albe a dialogului intercultural*¹) și la raportul nostru cu privire la jurisprudența Curții asupra libertății de religie, pregătit în ianuarie 2011 pentru Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei.²

I. Dreptul la exprimarea artistică

3. Curtea a subliniat importanța exprimării artistice în contextul dreptului la libertatea de exprimare (art. 10 din Convenție). În general, a

¹ Disponibil pe site-ul web al Consiliului Europei:

www.coe.int/t/dg4/intercultural/Publication_WhitePaper_ID_en.asp.

² Disponibil în limba franceză pe site-ul web al Curții Europene a Drepturilor Omului:

<https://www.echr.coe.int/> (Case-Law / Case-Law Analysis / Research Reports)

aplicat un nivel ridicat de protecție atunci când a abordat lucrări artistice, cum ar fi romane, poezii, picturi etc. Pe de o parte, operele de artă oferă posibilitatea de a participa la schimbul de informații și de idei culturale, politice și sociale de toate felurile, care este fundamental pentru o societate democratică. Pe de altă parte, atunci când a apreciat caracterul unora dintre expresiile cuprinse în operele artistice care ar putea justifica ingerința statului, Curtea a luat în considerare impactul redus al formei exprimării artistice respective (în special romane sau poezii, în comparație cu filmele), care se adresează în general unui public destul de puțin numeros prin comparație, de exemplu, cu mass-media. În consecință, Curtea a considerat în întreaga sa jurisprudență că artele vizuale, creația literară sau satira pot fi considerate forme ale exprimării artistice și că sunt, prin urmare, protejate de art. 10 din Convenție.

1. Arte vizuale

4. În cauza *Müller și alții împotriva Elveției*, Curtea a avut deja ocazia să sublinieze că art. 10 asigură libertatea de exprimare artistică mai cu seamă în relație cu libertatea de a primi și de a împărtăși idei – adăugând că aceasta oferă posibilitatea de a participa la schimbul de informații și de idei culturale, politice și sociale (pct. 27) și a concluzionat că aceasta impune statului obligația specială de a nu aduce atingere libertății de exprimare a artiștilor creatori (pct. 33). Cu toate acestea, având în vedere faptul că picturile în cauză ilustrau într-o manieră brutală relațiile sexuale și că au fost expuse într-o expoziție care era deschisă, fără restricție, publicului larg, Curtea a concluzionat că prin condamnarea reclamanților nu a fost încălcat art. 10. În mod similar, în cauza *Otto-Preminger-Institut împotriva Austriei*, Curtea a considerat că ridicarea și confiscarea unui film care conține o reprezentare provocatoare a lui Dumnezeu, a Fecioarei Maria și a lui Iisus Hristos, cu rezultatul că spectacolele planificate într-un cinematograful nu au putut avea loc, au fost justificate pentru a proteja dreptul cetățenilor de a nu fi insultați în sentimentele lor religioase.³ Curtea a acceptat raționamentul instanțelor austriece, care nu au considerat că meritele filmului ca operă de artă sau contribuție la dezbateră publică ar contrabalansa acele trăsături care îl făceau în esență jignitor pentru public în general. La fel, Curtea a considerat în cauza *Wingrove împotriva Regatului Unit* că interzicerea completă a unui film considerat o blasfemie nu a încălcat art. 10 întrucât autoritățile naționale nu acționaseră în afara marjei de apreciere.

5. În cauza *Ehrmann și SCI VHI împotriva Franței* (dec.), reclamanții (un artist vizual și o companie imobiliară) au fost supuși unor sancțiuni penale și civile pentru nerespectarea unor norme de urbanism întrucât lucrările de artă au fost plasate pe pereții exteriori și pe zidul împrejmuitor al unei binecunoscute locații de artă contemporană situată cu vedere spre o biserică și un conac, ambele având statutul de clădiri importante. Curtea a respins plângerea reclamanților în temeiul art. 10 ca vădit nefondată și a subliniat că în prezenta cauză ingerința în litigiu are rolul de a asigura calitatea mediului care înconjoară structurile de patrimoniu național protejate și că „*acesta era un scop legitim pentru a proteja moștenirea*

³ A se vedea, de asemenea, *Î.A. împotriva Turciei* (nr. 42571/98, CEDO 2005-VIII), unde Curtea a concluzionat că scopul condamnării directorului executiv al unei edituri care publicase un roman era acela de a oferi protecție împotriva atacurilor injurioase contra chestiunilor considerate sacre de către musulmani.

culturală a unei țări”. A făcut trimitere la Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, adoptată la 27 octombrie 2005. În ceea ce privește proporționalitatea ingerinței în discuție, Curtea a considerat că restrângerea libertății de exprimare a reclamanților era limitată. A hotărât, în special, că *„limitarea impusă exercitării libertății de exprimare era mărginită doar la zidul împrejmuitor și la peretele exterior, care se situau în aria de vizibilitate a edificiilor aflate pe lista secundară a clădirilor istorice și nu a afectat lucrarea în ansamblu. Interesul general, care în speță este reprezentat de protecția patrimoniului, impune ca reclamanții să respecte anumite norme de urbanism. [...] Pornind de la aceste considerente, Curtea apreciază că restrângerile libertății de exprimare au adus atingere exclusiv, în interesul general și într-o măsură foarte limitată, uneia dintre condițiile exercitării unui asemenea drept.”*

2. Creație literară

6. În domeniul creației literare, Curtea a aplicat art. 10 din Convenție poeziei în cauza *Karataş împotriva Turciei* (MC):

„Lucrarea în cauză conținea poezii care, prin folosirea frecventă a patosului și a metaforelor, făceau apel la sacrificiul de sine pentru «Kurdistan» și includeau câteva pasaje deosebit de agresive la adresa autorităților turce. Luate literal, poeziile ar putea fi interpretate ca incitând cititorii la ură, la revoltă și la folosirea violenței. Pentru a decide dacă au făcut acest lucru în realitate, trebuie totuși să se țină cont de faptul că mediul folosit de reclamant a fost poezia, o formă de expresie artistică care se adresează doar unei minorități a cititorilor” (pct. 49).

De asemenea, a declarat următoarele: „În ceea ce privește tonul poeziilor din cauza de față – pe care Curtea nu ar trebui să le aprobe – trebuie amintit că art. 10 protejează nu numai conținutul ideilor și al informațiilor exprimate, ci și forma în care sunt transmise” (*ibid.*).

7. În plus, Curtea a considerat că faptul că poeziile *„erau artistice prin natură și cu impact redus le făcea mai puțin un apel la revoltă, cât expresia unei neplăceri profunde în fața unei situații politice dificile”* (pct. 52). În concluzie, Curtea a stabilit că această condamnare a reclamantului era disproporționată și nu era necesară într-o societate democratică (pct. 54).

8. Cauza *Alınak împotriva Turciei* privea un roman despre torturarea sătenilor și se baza pe fapte reale. Curtea a reținut următoarele:

„... cartea conține pasaje în care sunt date detalii grafice ale unor rele tratamente și atrocități de ficțiune comise împotriva sătenilor, care fără îndoială creează în mintea cititorului o ostilitate puternică față de nedreptatea la care au fost supuși sătenii din povestire. Luate literal, anumite pasaje ar putea fi interpretate ca incitând cititorii la ură, la revoltă și la folosirea violenței. Pentru a decide dacă au făcut acest lucru în realitate, trebuie totuși să se țină cont de faptul că mediul folosit de reclamant a fost romanul, o formă de expresie artistică prin care se adresează unui public destul de puțin numeros prin comparație, de exemplu, cu mass-media” (pct. 41).

9. Curtea a subliniat că *„respectiva carte în litigiu [era] un roman clasificat ca ficțiune, deși se presupune că se baza pe evenimente reale”*. În continuare, aceasta observa următoarele:

„... chiar dacă tonul unora dintre pasajele din carte pare foarte dușmănos, Curtea a considerat că natura lor artistică și impactul limitat le reduceau la exprimarea unei neplăceri profunde în fața unor evenimente tragice, mai degrabă decât la o chemare la violență” (pct. 45).

10 Curtea a concluzionat că ordinul de confiscare a cărții era disproporționat în raport cu scopurile urmărite, fiind încălcat art. 10 din Convenție.

11. În hotărârea Marii Camere *Lindon, Otchakovsky-Laurens și July împotriva Franței* (MC), Curtea a trebuit să examineze dacă condamnarea autorului și a editurii unui roman (care prezenta personaje și fapte reale) pentru calomnierea unui partid de extremă dreaptă și a președintelui acestuia (dl Le Pen) se transpunea într-o încălcare a art. 10. Referindu-se la jurisprudența sa privind creația artistică (pct. 47), a afirmat că „romancierii – ca și ceilalți creatori – și cei care le promovează operele nu sunt, cu siguranță, imuni față de posibilitatea limitărilor prevăzute la art. 10 § 2. Oricine își exercită libertatea de exprimare își asumă, în conformitate cu termenii expres formulați în alineatul respectiv, sarcini și responsabilități” (pct. 51). Astfel, condamnarea pentru calomnie în speță nu poate fi criticată din punctul de vedere al art. 10, având în vedere conținutul virulent al pasajelor jignitoare și faptul că erau numite anume „*Frontul Național*” și președintele acestuia. Curtea a considerat că instanțele franceze făcuseră o apreciere rezonabilă a faptelor constatând că prin asemănarea stabilită între o persoană și „șeful unei bande de ucigași”, prin afirmația că o omucidere, chiar și una comisă de un personaj de ficțiune, fusese „promovată” de acea persoană și prin descrierea acestuia ca un „vampir care înflorește pe amărăciunea electoratului său, iar uneori și pe sângele acestuia”, „a depășit limitele permise în asemenea chestiuni”. Deși, în principiu, nu este necesar să se facă distincția dintre afirmații de fapt și judecăți de valoare atunci când este vorba despre extrase dintr-un roman, Curtea a remarcat că, totuși, această distincție devine pe deplin pertinentă atunci când lucrarea în litigiu, precum în speță, nu era una de ficțiune pură, ci introducea personaje sau fapte reale (pct. 55).

12. În cauza *Jelševar și alții împotriva Sloveniei* (dec.) reclamantii s-au plâns de pretinsa portretizare calomnioasă a familiei acestora într-o povestire publicată și de faptul că instanțele interne nu le-au protejat drepturile la respectarea vieții private și de familie. Aceștia au pretins că Curtea Constituțională a favorizat în mod subiectiv dreptul la libertatea de exprimare artistică a autorului și nu a atins un echilibru just între cele două drepturi. Declarând cererea inadmisibilă ca vădit nefondată, Curtea a subliniat că „libertatea artistică de care se bucură, printre alții, autorii operelor literare este o valoare în sine și deci atrage un nivel ridicat de protecție în baza Convenției” (pct. 33). A observat că motivarea instanțelor naționale părea coerentă și că Curtea Constituțională nu-și depășise marja de apreciere atunci când a realizat un echilibru corect între drepturile aflate în conflict (pct. 35-39).

13. În cauza *Almeida Leitão Bento Fernandes împotriva Portugaliei*, Curtea a considerat că nu a fost încălcat art. 10 din Convenție cu privire la condamnarea reclamantei care depășise limitele libertății sale de exprimare într-un roman privitor la drame de familie. Curtea a considerat că, punând în balanță dreptul reclamantei la libertatea creației artistice și dreptul autorilor plângerii (socrii acesteia) la respectarea vieții private, instanțele portugheze au urmat jurisprudența Curții în acest tip de cauze și, prin urmare, nu a văzut niciun motiv să se abată de la examinarea lor (*ibid.*, pct. 55-57).

3. Satiră

14. În hotărârea sa din 25 ianuarie 2007 pronunțată în cauza *Vereinigung Bildender Künstler împotriva Austriei* având ca obiect o ordonanță împotriva expunerii unei picturi considerate indecentă [pictură realizată pentru această

ocazie de pictorul austriac Otto Mühl, prezentând un colaj de figuri diverse, precum Maica Tereza și fostul șef al Partidului Austriac al Libertății (FPÖ) dl Jörg Haider, în poziții sexuale], Curtea și-a fondat constatările (încălcarea art. 10 din Convenție) pe aceleași principii care guvernează jurisprudența sa privind creația artistică, observând că „*artiștii și cei care le promovează operele nu sunt, cu siguranță, imuni față de posibilitatea limitărilor prevăzute la art. 10 § 2*” (pct. 26). Totuși, următoarea apreciere a fost prezentată la pct. 33 din hotărâre:

„Curtea consideră că o asemenea portretizare reprezenta o caricatură a persoanelor interesate și utiliza elemente satirice. În act de faptul că satira este o formă de exprimare artistică și de comentariu social și, prin caracteristicile sale inerente de exagerare și de modificare a realității, are ca scop să provoace și să agite. În consecință, orice ingerință în dreptul unui artist la o asemenea exprimare trebuie examinată cu o grijă specială”.

15. Curtea a aplicat aceste principii în cauza *Alves Da Silva împotriva Portugaliei*, în care reclamantul a fost condamnat penal pentru că a mers prin oraș cu mașina în timpul unui carnaval cu o marionetă reprezentându-l pe primarul din Mortágua și purtând simboluri ale corupției, ca și pentru difuzarea înregistrării unui mesaj satiric care sugera că primarul primise ilegal sume de bani. Curtea a reținut că mesajul era în mod clar de natură satirică și că era, prin urmare, o formă de exprimare artistică și de comentariu social. A concluzionat că această condamnare era disproporționată și reprezenta o încălcare a libertății de exprimare a reclamantului.

16. Cu toate acestea, protecția acordată libertății de exprimare prin satiră poate depinde de context. În *Palomo Sánchez și alții împotriva Spaniei* (MC), Curtea a luat „*în mod special în considerare [...] contextul profesional*” în care au apărut caricatura și textele reclamanților (pct. 70-71) și nu le-au calificat drept „satiră”. Pentru a considera că „*măsura concedierii luată împotriva reclamanților nu era o sancțiune vădit disproporționată sau excesivă*” (*ibid.*, § 77), Curtea a explicat că „*un atac la adresa respectabilității persoanelor prin utilizarea unor expresii profund insultătoare sau jignitoare în mediul profesional este, datorită efectelor sale perturbatoare, o formă deosebit de gravă de abatere care poate justifica sancțiuni severe*” (*ibid.*, pct. 76).

17. Curtea a reținut că reclamele umoristice pentru țigări, care foloseau numele unor personalități faimoase (care susțin că le-a fost încălcat dreptul la respectarea vieții private) și care tratau evenimente de interes public, pot fi considerate drept satiră și, prin urmare, pot contribui la o dezbatere de interes general (*Ernst August Von Hannover împotriva Germaniei*, pct. 49; *Bohlen împotriva Germaniei*, pct. 50).

18. În sfârșit, în hotărârea în cauza *M'Bala M'Bala împotriva Franței*, Curtea a examinat folosirea expresiei artistice ca vehicul pentru antisemitism. Reclamantul, un binecunoscut actor de comedie, a fost condamnat pentru insulte față de comunitatea evreiască în urma unei reprezentații publice în care făcuse remarci, acte și gesturi antisemite; în procedurile Convenției, acesta s-a referit la art. 6 din Convenție. Curtea a considerat că „*Reclamantul nu poate pretinde, în circumstanțele deosebite date și având în vedere contextul în ansamblu, că acționase ca un artist îndreptățit a se exprima folosind satira, umorul și provocarea. ... Curtea consideră că aceasta era o demonstrație de ură și antisemitism și de sprijin pentru negarea Holocaustului. Este dificil de acceptat că exprimarea unei ideologii aflate în contradicție cu valorile de bază ale Convenției, așa cum sunt formulate în preambulul acesteia, și anume justiția și pacea, ar putea fi considerată o formă de divertisment, oricât de satiric sau provocator, căreia să i se acorde protecție prin art. 10 din Convenție*” [*M'Bala*

*M'Bala împotriva Franței (dec.), pct. 39]. Curtea a considerat că „reclamantul a încercat să devieze art. 10 de la scopul lui real încercând să-și utilizeze dreptul la libertatea de exprimare în scopuri care sunt incompatibile cu litera și spiritul Convenției și care, dacă ar fi admise, ar contribui la distrugerea drepturilor și libertăților garantate de Convenție” și că, în consecință, acesta nu se poate bucura de protecție în baza art. 10. În temeiul art. 17 din Convenție, a declarat cererea inadmisibilă (*ibid.*, pct. 41-42).*

II. Accesul la cultură

1. Accesul la cultură prin Internet și televiziune

20. Curtea a considerat că, date fiind accesibilitatea și capacitatea sa de a stoca și de a comunica volume mari de informații, internetul joacă un rol important în extinderea accesului publicului la știri și în înlesnirea partajării și difuzării informațiilor în mod general [a se vedea *Times Newspapers Ltd împotriva Regatului Unit* (nr. 1 și 2), pct. 27].

21. În mai multe cauze, Curtea a examinat cereri ale persoanelor care pretindeau încălcarea dreptului lor la libertatea de exprimare când autoritățile blocaseră accesul la anumite site-uri web. În *Ahmet Yıldırım împotriva Turciei*, pct. 67 reclamantul nu a putut să acceseze site-ul său web pe care îl folosea în scopuri profesionale după decizia unei instanțe naționale de blocare totală a accesului la Google Sites cu scopul de a bloca accesul la alt site internet aflat în proprietatea unei persoane care făcea obiectul unei proceduri penale. Curtea a constatat că ingerința în exercitarea dreptului reclamantului de a primi și de a partaja informații nu era prevăzută de lege și că reclamantului nu i se acordase gradul de protecție la care avea dreptul în temeiul preeminenței normelor de drept într-o societate democratică. Curtea a subliniat deficiențele din legislația relevantă, în special, faptul că aceasta conferea competențe extinse unui organ administrativ și că nu stabilea nicio obligație a instanțelor naționale de a examina dacă blocarea totală a Google Sites era necesară, având în vedere criteriile pe care Curtea le stabilise și le aplica în temeiul art. 10 din Convenție. În acest sens, Curtea a subliniat că o asemenea restrângere a accesului la internet a făcut inaccesibile cantități mari de informații, limitând astfel în mod substanțial drepturile utilizatorilor de internet și având un efect colateral semnificativ (pct. 66).

22. În decizia *Akdeniz împotriva Turciei* (dec.), reclamantul era un utilizator frecvent al site-urilor web de partajare a muzicii care au fost blocate de autorități pe motivul încălcării drepturilor de autor. Curtea a declarat cererea inadmisibilă ca fiind incompatibilă *ratione personae*. A considerat că reclamantul „nu putea pretinde a fi «victima» unei încălcări a art. 10 din Convenție din cauza măsurii în litigiu”, din moment ce putuse „avea acces la o serie de creații muzicale prin numeroase mijloace fără ca acest fapt să implice încălcarea normelor privind drepturile de autor”. Curtea a considerat cauza aceasta ca fiind diferită față de cauza *Yıldırım* în care reclamantul era proprietarul site-ului web pe care nu putea să-l acceseze.

23. Curtea și-a reafirmat jurisprudența în cauza *Cengiz și alții împotriva Turciei* unde reclamantii erau profesori de drept și utilizatori activi ai YouTube, fiind deținători de conturi care le permiteau accesul, descărcarea și partajarea de material video în scopuri profesionale. Toți au contestat o hotărâre judecătorească prin care se dispunea blocarea totală a accesului la YouTube (pe baza constatării că anumite materiale video ofensau memoria lui Atatürk și, prin urmare, nu respectau dreptul intern). Curtea a constatat că reclamantii pot fi considerați victime ale pretensei încălcări a art. 10 întrucât toți aveau conturi de YouTube și utilizau în mod considerabil serviciile acestuia în scop profesional (a se vedea *Ahmet Yıldırı*, citată anterior) și nu erau simpli utilizatori ai site-ului web (a se vedea decizia *Akdeniz împotriva Turciei* citată anterior). Curtea a subliniat, de asemenea, importanța YouTube în exercitarea libertății de exprimare, în diseminarea și în schimbul nu doar de creații artistice și muzicale, ci și de idei și informații politice (*Cengiz și alții împotriva Turciei*, pct. 51-52).

24. În *Ashby, Donald și alții împotriva Franței*, Curtea a dat atenție libertății de exprimare, accesului la cultură, încălcării dreptului de autor și protejării proprietății, cea din urmă consacrată în art. 1 din Protocolul nr. 1. Primul și al doilea reclamant administrau un site internet pe care publicau fotografii realizate la prezentări de modă de către al treilea reclamant, dar fără aprobarea caselor de modă respective. Curtea a hotărât că această condamnare a lor pentru încălcarea dreptului de autor reprezintă o ingerință în sensul art. 10 din Convenție (pct. 34). Curtea a confirmat această abordare în cauza *Neij și Sunde Kolmisoppi împotriva Suediei* (dec.) în care reclamantii erau condamnați pentru implicarea în funcționarea unui site web care permitea utilizatorilor să partajeze material digital, precum filme, muzică și jocuri pe computer, protejate prin drepturi de autor. Curtea, considerând că reclamantii au creat modalități ca alte persoane să transmită și să primească informații în sensul art. 10 din Convenție, a constatat că respectiva condamnare a acestora a reprezentat o ingerință în exercitarea dreptului lor la libertatea de exprimare. Curtea a constatat, totuși, că având în vedere circumstanțele cauzei, în special natura informațiilor cuprinse în materialul partajat și motivele serioase pentru o ingerință în exercitarea libertății de exprimare a reclamantilor, ingerința a fost „necesară într-o societate democratică” în sensul art. 10 § 2 din Convenție (*ibid*).

25. Cu privire la dreptul de acces la cultură prin intermediul televiziunii, Curtea a avut, de asemenea, ocazia să se pronunțe cu privire la drepturile migranților la menținerea legăturilor culturale cu țările lor de origine. În cauza *Khurshid Mustafa și Tarzibachi împotriva Suediei*, care viza evacuarea chiriașilor ca urmare a refuzului acestora de a înlătura antena parabolică prin care puteau recepționa programe de televiziune în limbile arabă și farsi emise din țara lor de origine (Irak), Curtea și-a dezvoltat jurisprudența privind libertatea de a primi informații în temeiul art. 10. A subliniat importanța acestei libertăți pentru o familie de imigranți cu trei copii, care poate dori să mențină contactul cu cultura și limba țării lor de origine. Curtea a arătat, de asemenea, că libertatea de a primi informații nu se referă numai la raportări despre evenimente de interes public, ci include, în principiu, și expresii culturale, ca și divertisment (pct. 44).

2. Accesul la patrimoniul cultural

26. În primul rând, referitor la accesul la un patrimoniu cultural comun, Curtea și-a dezvoltat jurisprudența referitoare la reconcilierea dintre libertatea de exprimare artistică și protejarea moralei în hotărârea *Akdaş împotriva Turciei*. Cauza se referă la condamnarea unui editor la o amendă foarte mare pentru publicarea în limba turcă a unui roman erotic de Guillaume Apollinaire (datând din 1907) și la confiscarea tuturor copiilor cărții. Curtea a considerat că viziunea statelor despre imperativele de moralitate „[le] cere adesea să ia în considerare existența, în același stat, a diferitelor comunități culturale, religioase, civile sau filosofice”. A consacrat conceptul de „patrimoniu literar european” și a stabilit în acest sens diferite criterii: reputația internațională a autorului; data primei publicări; un număr mare de țări și de limbi în care a avut loc publicarea; publicare în formă de carte și pe internet; și publicarea într-o colecție de prestigiu în țara natală a autorului (*La Pléiade*, în Franța). Curtea a concluzionat că publicul de o anumită limbă, în acest caz turca, nu putea fi împiedicat să aibă acces la o operă din acest patrimoniu (pct. 30).

27. În al doilea rând, în ceea ce privește accesul la patrimoniul cultural al unei persoane, în cauza *Arhiepiscopia Romano-Catolică Alba Iulia împotriva României* (nr. 33003/03, 25 septembrie 2012), care viza nerestituirea de către stat, în pofida unei ordonanțe de guvern datând din 1998, către fostul proprietar, o comunitate religioasă catolică, a unei biblioteci și a unui muzeu de mare importanță istorică și culturală, Curtea, deliberând asupra încălcării art. 1 din Protocolul nr. 1, a subliniat că lipsa de acțiune prelungită a statului și incertitudinea care o afectase pe reclamantă timp de 14 ani în ceea ce privește statutul juridic al proprietății în cauză erau cu atât mai lipsite de rațiune luând în considerare importanța culturală și istorică a activelor în litigiu.

28. Curtea (Marea Cameră) a pronunțat o hotărâre la 16 iunie 2015 în cauza *Sargsyan împotriva Azerbaidjanului*. Reclamantul s-a plâns în special că îi fusese interzis accesul la bunurile și la locuința sa dintr-un sat din apropiere de Nagorno-Karabakh, o zonă în conflict între Armenia și Azerbaidjan. Luând în calcul dacă art. 8 era aplicabil, Curtea a explicat că „atașamentul cultural și religios al reclamantului față de mormintele rudelor sale răposate din Gulistan poate intra, de asemenea, în sfera de aplicare a «vieții private și de familie»” (pct. 257). Aceasta a constatat o „continuă încălcare a drepturilor reclamantului în temeiul art. 8 din Convenție”, din cauză că „imposibilitatea reclamantului de a avea acces la locuința sa și la mormintele rudelor sale din Gulistan fără ca Guvernul să ia vreo măsură pentru reglementarea drepturilor sale sau pentru a-i asigura cel puțin o despăgubire pentru pierderea beneficiului lor, a reprezentat și continuă să reprezinte o sarcină disproporționată pentru acesta” (pct. 260-261).

3. Accesul la cultură pentru deținuți

29. Curtea a analizat chestiunea accesului la cultură pentru deținuți prin intermediul a diverse articole din Convenție, anume: Art. 14 coroborat cu art. 8, art. 6 și art. 10.

30. În cauza *Laduna împotriva Slovaciei*, reclamantul s-a plâns că deținuții aflați în arest preventiv nu aveau aceleași drepturi de vizită ca deținuții condamnați, iar în vreme ce deținuții condamnați aveau acces la televizor, deținuții în arest preventiv nu aveau acces. Curtea a stabilit că „*faptul că reclamantul nu avea posibilitatea să urmărească programele de televiziune pe durata detenției ar fi putut avea, în circumstanțele date, un impact asupra vieții sale private astfel cum este protejată prin art. 8, care include dreptul de a menține relații cu lumea exterioară și, de asemenea, dreptul la dezvoltarea personală*” (pct. 53). A constatat că Guvernul nu a reușit să susțină nicio justificare obiectivă pentru tratarea deținuților în arest preventiv diferit față de deținuții condamnați, pentru care televiziunea era considerată parte a activităților lor culturale și educative. Prin urmare, Curtea a hotărât că a existat o încălcare a art. 14 coroborat cu art. 8 din Convenție (pct. 70-74).

31. Cauza *Boulois împotriva Luxemburgului* (MC) s-a referit la refuzul repetat din partea autorităților penitenciare de a acorda o învoire temporară unui deținut condamnat care dorea să urmeze cursuri și să îndeplinească formalități administrative. Curtea (Marea Cameră) a constatat că art. 6 § 1 din Convenție nu se aplică nici sub aspect penal [întrucât procedurile privind sistemul penitenciar nu au legătură, în principiu, cu stabilirea acuzației penale (p. 85)], nici sub aspect civil, deoarece reclamantul nu a avut un „drept civil” la o asemenea permisiune de a părăsi închisoarea. Curtea a apreciat că permisiunea de a părăsi închisoarea era considerată ca fiind un privilegiu și nu un drept în sistemul juridic național (pct. 96-101). Deși a reamintit „*scopul legitim al unei politici de reintegrare socială progresivă a persoanelor condamnate la pedeapsa închisorii*”, a menționat că „*nici Convenția, nici protocoalele la aceasta nu prevăd în mod expres dreptul la permisiunea de a părăsi închisoarea*” (pct. 102).

32. În cauza *Kalda împotriva Estoniei*, Curtea a considerat că a fost încălcat art. 10 din Convenție dat fiind că accesul reclamantului la anumite surse web juridice în penitenciar fusese interzis. Într-adevăr, Curtea a constatat că accesul la bazele de date oficiale de legislație și la bazele de date de hotărâri judecătorești era autorizat, spre deosebire de accesul la trei site-uri web în special, care conțineau informații juridice despre drepturile fundamentale, inclusiv drepturile deținuților (pct. 50). Curtea a decis că „*art. 10 nu se poate interpreta ca impunând obligația generală de a asigura pentru deținuți accesul la internet sau la anumite site-uri internet*” (pct. 45). Curtea a concluzionat însă că „*îngerința în dreptul reclamantului de a primi informații în circumstanțele specifice ale prezentei cauze nu putea fi considerată o măsură necesară într-o societate democratică*” și că a fost încălcat art. 10 (pct. 54). Curtea a ajuns la o concluzie similară în cauza *Jankovskis împotriva Lituaniei*, unde reclamantului i s-a refuzat accesul la internet în închisoare, fiind, prin urmare, împiedicat să primească informații cu privire la posibilitatea de a se înscrie la universitate.

III. Dreptul la identitate culturală

33. Dreptul la identitate culturală a fost indirect protejat de Curte în temeiul a diverse articole din Convenție, anume: Art. 8 și dreptul de a-și trăi viața în conformitate cu o identitate culturală și dreptul de a alege în mod liber o identitate culturală; art. 9 și dreptul la o identitate religioasă; art. 11 și libertatea de asociere cu un scop cultural.

1. Dreptul de a trăi în conformitate cu o identitate culturală și dreptul de a alege liber o identitate culturală

34. În mai multe cauze, Curtea a tratat dreptul romilor și al nomazilor de a trăi în conformitate cu identitatea lor culturală și cu tradițiile așa cum sunt protejate de dreptul la respectarea vieții private și de familie și a locuinței.

35. În cauza *Chapman împotriva Regatului Unit (MC)*, Curtea trebuia să examineze chestiunea stilului de viață al familiilor de țigani și dificultățile specifice pe care le întâmpinau în parcarele caravelor pe propria lor proprietate. În hotărârea sa, Marea Cameră recunoștea că art. 8 din Convenție, care garantează dreptul la respectarea vieții private și de familie și a locuinței, protejează dreptul de a menține identitatea unei minorități și de a avea o viață privată și de familie în conformitate cu tradiția. Curtea a statuat (pct. 73):

„Curtea consideră că ocuparea caravanei sale de către reclamantă face parte integrantă din identitatea sa etnică de țigancă și reflectă îndelungata tradiție a acestei minorități de a duce o viață nomadă. Acesta este cazul chiar dacă, sub presiunea dezvoltării și a diverselor politici sau la alegerea lor, mulți țigani nu mai duc o existență cu totul nomadă și se stabilesc din ce în ce mai mult pentru perioade lungi într-un singur loc pentru a facilita, de exemplu, educația copiilor lor. Măsurile care afectează staționarea caravanei reclamantei au, prin urmare, un impact excedând dreptul la respectarea domiciliului. Ele afectează, de asemenea, capacitatea acestora de a-și menține identitatea sa etnică de țigancă și de a avea o viață privată și de familie în conformitate cu tradiția.

36. Curtea a remarcat că *„se poate spune că există un consens internațional emergent între statele contractante ale Consiliului Europei de a recunoaște necesitățile speciale ale minorităților și obligația de a proteja securitatea, identitatea și stilul lor de viață...”, nu numai în scopul protejării intereselor minorităților în sine, ci pentru a păstra o diversitate culturală de valoare pentru întreaga comunitate*” (pct. 93). Curtea a recunoscut că art. 8 atrage după sine obligații pozitive ale statului de a facilita modul de viață țigănesc, în special luând în considerare nevoile lor și stilul lor diferit de viață, atât în cadrul legislativ relevant, cât și în pronunțarea unor decizii în anumite cauze. Conform Curții (pct. 96):

„... deși faptul apartenenței la o minoritate cu un stil de viață tradițional diferit de cel al majorității nu conferă imunitate față de legile generale destinate să asigure protecția bunurilor comunității ca întreg, cum ar fi mediul, acesta poate avea un impact asupra modului în care asemenea legi trebuie aplicate”.

37. Curtea a aplicat aceste principii în cauza *Yordanova și alții împotriva Bulgariei*, în care reclamantii s-au descris pe sine ca fiind de etnie romă, precum și în cauza *Winterstein și alții împotriva Franței*, unde reclamantii erau nomazi și au pretins o încălcare a art. 8 din Convenție, prin evacuarea lor de pe pământul pe care fuseseră stabiliți de mult timp. Curtea a explicat în cauza *Winterstein* că

„speța aduce, de asemenea, în discuție, în plus față de dreptul la respectarea domiciliului, dreptul reclamanților la respectarea vieții lor private și de familie” și a reiterat că „ocuparea unei caravane este parte integrantă a identității nomazilor, chiar dacă aceștia nu mai duc o existență cu totul nomadă, și că măsurile care afectează staționarea caravanelor le afectează capacitatea de a-și menține identitatea și de a avea o viață privată și de familie în conformitate cu tradiția” (*ibid.*, pct. 142). Luând în considerare circumstanțele specifice fiecărei cauze, Curtea a constatat că a fost încălcat art. 8 cu privire la toți reclamanții din aceste două cauze (a se vedea și *Bagdonavicius și alții împotriva Rusiei*, 11 octombrie 2016).

38. Curtea a examinat, de asemenea, aspecte legate de dimensiunile culturale ale căsătoriei, de exemplu, într-o cauză în care judeca efectele căsătoriei romo în vederea pensiei de urmaș (*Muñoz Díaz împotriva Spaniei*). Curtea a considerat că refuzul de a acorda o pensie de urmaș unei membre a comunității romo după decesul bărbatului cu care aceasta fusese căsătorită potrivit ritualurilor specifice ale comunității lor timp de 19 ani reprezenta o încălcare a art. 14 din Convenție (interzicerea discriminării) coroborat cu art. 1 din Protocolul nr. 1 (protecția proprietății). Curtea a luat în considerare faptul că reclamanta aparținea unei comunități în care validitatea căsătoriei, conform propriilor ritualuri și tradiții, nu fusese niciodată contestată sau considerată contrară ordinii publice de către Guvern. A statuat în această privință: „Curtea consideră că forța credințelor colective ale unei comunități care este bine definită din punct de vedere cultural nu poate fi ignorată” (pct. 59). Problema identității culturale bine definite a romilor din Spania pare să fi fost un factor important. „Pentru Curte este necesară sublinierea importanței convingerilor pe care reclamanta le derivă din apartenența la comunitatea de romi – o comunitate cu valori proprii și care sunt bine stabilite și adânc înrădăcinate în societatea spaniolă.” (pct. 56)

39. Într-o cauză privind presupusul trafic la care a fost supusă o tânără fată bulgară de origine romă în Italia, Curtea, respingând susținerile reclamantei potrivit căroră ar fi fost ținută în sclavie, a observat, luând în considerare circumstanțele foarte speciale ale cauzei, că „chiar dacă s-ar presupune că tatăl reclamantei a primit o sumă de bani în legătură cu pretinsa căsătorie, Curtea consideră că, în circumstanțele speței, nu se poate considera că o astfel de contribuție pecuniară ar reprezenta un preț asociat transferului dreptului de proprietate, care ar fi putut aduce în discuție noțiunea de sclavie. Curtea reiterează faptul că instituția căsătoriei are conotații sociale și culturale adânc înrădăcinate, care pot diferi cu mult de la o societate la alta. Potrivit Curții, această plată poate fi acceptată în mod rezonabil ca reprezentând un cadou de la o familie la alta, o tradiție comună multor culturi diferite în societatea de astăzi.” (*M. și alții împotriva Italiei și a Bulgariei*, pct. 161).

40. În cauza *Z.H. și R.H. împotriva Elveției*, reclamanții, resortisanți afgani, s-au prezentat în fața autorităților elvețiene competente în domeniul azilului ca soț și soție. Potrivit reclamanților, aceștia se căsătoriseră într-o ceremonie religioasă în Iran, când prima reclamantă era în vârstă de 14 ani, iar al doilea reclamant de 18 ani. Autoritățile elvețiene competente în domeniul azilului nu le-au recunoscut căsătoria, au respins cererea de azil a acestora, iar al doilea reclamant a fost expulzat în Italia, unde s-a înregistrat mai întâi ca solicitant de azil (în vreme ce primei reclamante i s-a permis șederea în Elveția pe durata cererii sale de azil). În apel, instanțele interne au constatat că, printre altele, căsătoria reclamanților era incompatibilă din motive de ordine publică dat fiind că relațiile sexuale cu un minor sub 16 ani erau o infracțiune în temeiul legislației elvețiene și că, așadar, aceștia nu puteau invoca niciun drept la viața de familie

în temeiul art. 8 din Convenție. Conform Curții, „art. 8 din Convenție nu poate fi interpretat în sensul că impune unui stat parte la Convenție obligația de a recunoaște o căsătorie, religioasă sau de altă natură, încheiată de un minor în vârstă de 14 ani. La fel, nu se poate deduce o asemenea obligație din art. 12 din Convenție” (pct. 44). „Ținând seama de marja de apreciere acordată statelor în materie de imigrație, Curtea [a constatat] că a fost realizat un echilibru corect între interesele concurente aflate în joc” și a concluzionat că nu a fost încălcat art. 8 (pct. 46-47).

41. Într-o cauză privind un abuz rasial și amenințări îndreptate împotriva unui membru al comunității rome, Curtea a reamintit că „orice stereotipizare negativă a unui grup, atunci când aceasta atinge un anumit nivel, este de natură să afecteze sentimentul de identitate al grupului, precum și sentimentele de respect de sine și de încredere în sine ale membrilor grupului. În acest sens, se poate observa că aduce atingere vieții private a membrilor grupului” [R.B. împotriva Ungariei, pct. 78; a se vedea și Aksu împotriva Turciei (MC), pct. 58]. „Pentru Curte, chestiunea centrală a plângerii este aceea că abuzul care a avut loc în cursul desfășurării mișcărilor anti-romi a fost îndreptat împotriva reclamantei pentru apartenența sa la o minoritate etnică. Acest comportament a afectat în mod obligatoriu viața privată a reclamantei, în sensul identității sale etnice, în înțelesul art. 8” (ibid., pct. 81).

42. Conform Curții, autoritățile aveau obligația de a lua toate măsurile rezonabile pentru a demasca orice motiv rasist din incidentul reclamat și pentru a stabili dacă este posibil ca ura etnică sau prejudecățile etnice să fi avut vreun rol în acesta (ibid., pct. 88). A concluzionat că statul nu a acționat astfel, ceea ce reprezenta o încălcare a art. 8 din Convenție (ibid., pct. 89-90).

43. În sfârșit, Curtea a declarat inadmisibilă cererea unei bunici („prima reclamantă”, care locuiește în Polonia) căreia i-a fost respinsă cererea de a avea mai multe legături personale cu nepotul său („X”, care trăiește în Norvegia împreună cu părinții adoptivi). Conform Curții, „în ceea ce privește patrimoniul cultural al lui X, Curtea recunoaște că prima reclamantă reprezintă o parte importantă a legăturilor lingvistice și culturale ale lui X cu Polonia. Astfel de considerații nu duc în mod obligatoriu la concluzia că autoritățile norvegiene aveau obligația, totuși, să-i garanteze primei reclamante legături personale extinse cu minorul. [...] Reiese, în plus, din faptele cauzei că au fost depuse eforturi de către părinții adoptivi ai lui X în întâmpinarea nevoii sale de a-și menține moștenirea culturală [...], dar că X a demonstrat un interes mai degrabă limitat cu privire la activități lingvistice și culturale poloneze. Interesul pentru păstrarea identității poloneze a lui X a fost examinat în mod expres de către primă instanță, însă, în opinia sa, fără a trece peste aprecierea interesului superior al minorului. Curtea acceptă această concluzie.” [T.S. și J.J. împotriva Norvegiei (dec.), pct. 30].

44. Dincolo de dreptul la menținerea identității unei minorități culturale sau etnice și la o viață în conformitate cu respectiva identitate sau tradiție, împreună cu obligațiile pozitive ale statului conform acestui drept, art. 8 din Convenție se poate aplica, de asemenea, dreptului de a alege liber propria identitate culturală sau etnică și dreptului ca această alegere să fie respectată, atunci când un asemenea drept se bazează pe motive obiective. De exemplu, în cauza Ciobotaru împotriva Republicii Moldova, Curtea a examinat refuzul autorităților din Republica Moldova de a înregistra identitatea etnică („român”) declarată de către reclamant, în soluționarea cererii reclamantului de înlocuire a cărții sale de identitate sovietice cu o carte de identitate moldovenească, pentru motivul că părinții acestuia nu erau înregistrați ca fiind „etnici români” în

certIFICATELE lor de naștere și de căsătorie. Curtea a stabilit că „*identitatea etnică a unei persoane reprezintă un aspect esențial al vieții sale private*” în temeiul art. 8 și a concluzionat că legislația și practica moldovenești au creat bariere insurmontabile pentru o persoană dorește să se înregistreze cu o identitate etnică diferită de cea înregistrată în legătură cu părinții săi de către autoritățile sovietice. Deși Curtea a acceptat că autoritățile pot refuza o cerere de a fi înregistrat oficial ca aparținând unei anumite etnii atunci când o astfel de cerere se întemeiază pe motive pur subiective și nefondate, practica juridică din Republica Moldova a făcut imposibilă pentru reclamant prezentarea oricărei probe obiective în sprijinul cererii sale, cum ar fi legături verificabile cu grupul etnic românesc (limbă, nume, empatie și altele, pct. 58). Unele dintre aceste motive obiective care pot caracteriza etnicitatea sau identitatea etnică sunt limba comună, credința religioasă sau originile și antecedentele culturale și tradiționale [a se vedea conceptul de etnicitate în hotărârea Marii Camere *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei* (MC), pct. 43].

45. Curtea a hotărât că prin refuzul de a permite schimbarea numelui, cerută de reclamant în conformitate cu cultura în care a crescut și prin care și-a construit identitatea, i s-a încălcat dreptul acestuia la respectarea vieții private (*Henry Kismoun împotriva Franței*: reclamantul, cu dublă naționalitate, înregistrat doar în Franța sub numele de familie „Henry” al mamei sale care îl abandonase când avea trei ani, dorea să-și schimbe numele de familie în „Kismoun”, nume sub care fusese crescut de către tatăl său în Algeria.

2. Dreptul la identitate religioasă

46. Curtea a avut, de asemenea, de examinat cauze privind dreptul la identitate religioasă. De exemplu, în cauza *Sinan Işık împotriva Turciei*, reclamantul s-a plâns de respingerea cererii sale de înlocuire în cartea sa de identitate a mențiunii „islam” cu denumirea credinței sale, „alevi”. Curtea a constatat încălcarea art. 9 (libertatea de religie), nu din cauza refuzului de a menționa credința „alevi” în cartea de identitate a reclamantului, ci a însuși faptului că în cartea sa de identitate era cuprinsă o indicare a religiei, indiferent de caracterul obligatoriu sau opțional al rubricii, fapt care obliga persoana să dezvăluie, împotriva voinței sale, informații privind un aspect al religiei sale sau convingeri foarte personale. Departe de a recunoaște dreptul de a avea identitatea religioasă „alevi” înregistrată pe cartea de identitate, Curtea a precizat că eliminarea rubricii „religie” din cărțile de identitate ar putea constitui o formă corespunzătoare de reparație a încălcării constatate (pct. 60).

47. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie, garantată de art. 9 din Convenție, este într-adevăr un drept important pentru minorități pentru a menține și a-și păstra identitatea, cu condiția să protejeze manifestarea convingerilor sau a religiei împreună cu ceilalți, atât în sfera privată, cât și în public, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. Participarea la cult alături de alții poate fi cea mai evidentă formă a manifestării colective. Accesul la lăcașurile de cult și restricțiile impuse posibilității ca aderenții să participe la servicii sau la ritualuri vor genera cauze în temeiul art. 9 [a se vedea *Cipru împotriva Turciei* (MC), pct. 241-247: restrângerea libertății de circulație a ciprioților greci care locuiesc în Ciprul de Nord; a se vedea, de asemenea, hotărârea recentă în cauza *Asociația pentru Solidaritate cu Martorii lui Iehova și alții împotriva Turciei*].

48. În cauza *Izzetin Doğan și alții împotriva Turciei* (MC), reclamanții erau adepți ai credinței alevi, cărora autoritățile statului au refuzat să le ofere

același serviciu public religios garantat majorității cetățenilor care sunt sunniți. Reclamanții au pretins că acest refuz implica evaluarea credinței lor de către autorități, ceea ce contravenea obligației de neutralitate și imparțialitate a statului față de convingerile religioase. Marea Cameră a constatat că a fost încălcat art. 9 considerat separat și coroborat cu art. 14. A reamintit faptul că „*dreptul unei comunități religioase la o existență autonomă reprezintă chiar nucleul garanțiilor din art. 9 din Convenție*” (pct. 93). A constatat că nerecunoașterea de către autorități a naturii religioase a credinței alevi (și menținerea acesteia în cadrul ordinilor sufi interzise) reprezenta lipsa de recunoaștere a comunității alevi prin care s-ar fi permis membrilor acesteia să „exercite efectiv” dreptul la libertatea de religie în conformitate cu legislația națională. În special, Curtea a considerat că refuzul în litigiu nega existența autonomă a comunității alevi făcând imposibil pentru membrii acesteia folosirea lăcașurilor lor de cult și a titlurilor liderilor lor religioși. Curtea a concluzionat că ingerința autorităților în exercitarea dreptului reclamanților, în calitate de alevi, la libertatea de religie nu a fost necesară într-o societate democratică (pct. 135).

49. În ceea ce privește accesul deținuților la serviciul religios sau la un cleric, Curtea a concluzionat că a fost încălcat art. 9 de către Federația Rusă în cauza privind refuzul autorităților de a permite unui deținut să întâlnească un preot [*Mozer împotriva Republicii Moldova și a Rusiei* (MC), pct. 197-199]. În cauza unui reclamant aflat în arest la domiciliu, care susținea că restricțiile care însoțeau arestul său la domiciliu îl împiedicau să participe la slujba de duminică și astfel i-au încălcat dreptul la manifestarea religiei sale, Curtea a concluzionat că nu a fost încălcat art. 9. Examinând proporționalitatea restricțiilor în litigiu, a observat, în primul rând, că însăși esența dreptului reclamantului de a-și manifesta religia nu a fost afectată și, în al doilea rând, că reclamantul, atunci când a solicitat o învoire pentru a participa la slujba de duminică, nu a specificat timpul și lăcașul de cult. Ultima considerație a cântărit mult în decizia autorităților interne de a refuza învoirea. Ținând seama de marja de apreciere a autorităților, Curtea nu vede motivul de a pune la îndoială această constatare (*Süveges împotriva Ungariei*, pct. 151-157).

50. Negarantarea accesului unei comunități religioase la carnea animalelor sacrificate în conformitate cu preceptele religioase ar putea implica o ingerință în exercitarea dreptului persoanei de a-și manifesta religia în ritualuri, în înțelesul art. 9 [*Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței* (MC): sacrificarea ritualică pentru a furniza evreilor carnea animalelor sacrificate în conformitate cu preceptele religioase].

51. În mod similar, Curtea a hotărât că refuzul instanțelor naționale de a amâna o audiere fixată la data unei sărbători religioase ar putea reprezenta o ingerință în exercitarea libertății de religie a unui avocat (*Francesco Sessa împotriva Italiei*). Cu toate acestea, având în vedere că în această cauză, în special, reclamantul era avocatul petentului, iar prezența sa nu era indispensabilă la proces pentru buna desfășurare a procedurilor și că, la nevoie, putea să fie înlocuit de un alt avocat pentru o ședință anume, Curtea a hotărât că presupusa ingerință în exercitarea dreptului reclamantului la libertatea de religie era proporțională cu scopul legitim urmărit: buna administrare a justiției și durata rezonabilă a procedurilor (pct. 36-37).

52. În ceea ce privește restricțiile impuse de angajatori în ceea ce privește posibilitatea angajaților de a respecta practicile religioase, Curtea a decis, cu trimitere la jurisprudența restrictivă a Comisiei, că „*dată fiind importanța libertății de religie într-o societate democratică, consideră că, în cazul în care o persoană se plânge de o restrângere a libertății de religie la locul*

de muncă, decât să rețină că posibilitatea schimbării locului de muncă ar anula orice ingerință în acest drept, abordarea cea mai potrivită ar fi să cântărească respectiva posibilitate în balanța generală atunci când deliberează dacă restrângerea este proporțională” (a se vedea *Eweida și alții împotriva Regatului Unit*, pct. 83, având ca obiect restricția de a purta crucea la vedere în ceea ce privește primul și al doilea reclamant, iar pentru al treilea și al patrulea reclamant refuzul de a-și îndeplini anumite sarcini în legătură cu cuplurile formate din persoane de același sex).

53. Purtarea simbolurilor religioase este, de asemenea, protejată prin dreptul persoanei de a-și manifesta religia, deși Curtea a recunoscut adesea că ingerințele statului sub formă de interziceri sau restricții se justifică pentru a apăra principiile secularismului și egalitatea de gen. Curtea nu a constatat nicio încălcare a art. 9 în cauze care priveau interzicerea purtării vălului islamic în universități și în școli [a se vedea *Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 116 și *Dogru împotriva Franței*, pct. 72], în spitale publice (a se vedea *Ebrahimian împotriva Franței*: neprelungirea contractului de muncă al reclamantei pe motivul refuzului acesteia de a-și da jos vălul într-un spital public), sau vizând refuzul autorităților de a acorda fetelor musulmane aflate înainte de pubertate o scutire întemeiată pe religia lor de la orele de înot mixte obligatorii (*Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției*, care nu este încă definitivă). O cerere având ca obiect purtarea unui însemn religios într-o sală de judecată a fost, de asemenea, comunicată guvernului belgian (*Lachiri împotriva Belgiei*). În privința purtării simbolurilor religioase în sens mai larg în zone publice deschise tuturor, Curtea a considerat că o condamnare penală a membrilor unei grupări religioase pentru că purtau turban, tunică neagră și baston în locuri publice în afara unei moschei reprezenta o încălcare a art. 9 întrucât nu era bazată pe suficiente motive și nu era necesară într-o societate democratică (*Ahmet Arslan și alții împotriva Turciei*). Având în vedere îmbrăcămintea care ascunde fața (burka și niqabul) și luând în considerare largă marjă de apreciere acordată statului, Curtea (Marea Cameră) a constatat în cauza *S.A.S împotriva Franței* că interzicerea purtării acestor haine în public poate să fie considerată „proporțională cu scopul urmărit, și anume menținerea condițiilor de «conviețuire»”, element al „protejării drepturilor și a libertăților altora” [*S.A.S. împotriva Franței* (MC), pct. 157], și, prin urmare, că nu a fost încălcat art. 9 din Convenție. Totuși, Curtea a observat că îmbrăcămintea respectivă „exprimă o identitate culturală care contribuie la pluralism, inerent în democrație” (*ibid.*, pct. 120) (a se vedea și cauzele comunicate *Belcacemi și Oussar împotriva Belgiei*; *Dakir împotriva Belgiei*).

3. Libertatea de asociere cu un scop cultural

54. Libertatea de asociere, garantată de art. 11 din Convenție, protejează dreptul persoanelor care aparțin minorităților de a forma asociații pentru a-și promova cultura și conștiința minorității lor. În cauza *Sidiropoulos și alții împotriva Greciei*, Curtea s-a pronunțat cu privire la întinderea protecției de care se bucurau asociațiile al căror obiectiv era promovarea culturii unei minorități. Reclamantii au pretins că sunt de origine etnică „macedoneană” și că au o „conștiință națională macedoneană”. Au decis să înființeze o asociație fără scop lucrativ, „Casa civilizației macedonene”. Înregistrarea asociației a fost refuzată de instanțele naționale. Curtea a constatat o încălcare a art. 11. A observat că scopurile asociației erau exclusiv de a păstra și de a dezvolta tradițiile și cultura populară a regiunii Florina. Aceste obiective au părut Curții a fi foarte clare și legitime:

„locuitorii unei regiuni dintr-o țară sunt îndreptățiți să înființeze asociații pentru a promova caracteristicile speciale ale regiunii, atât din motive istorice, cât și economice” (pct. 44).

55. Curtea a hotărât că, chiar dacă s-ar presupune că fondatorii unei asociații similare celei în cauză au afirmat conștiința unei minorități, „*Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (Secțiunea IV)*” din 29 iunie 1990 și „*Carta de la Paris pentru o nouă Europă*” din 21 noiembrie 1990 – pe care Grecia a semnat-o, le permitea acestora să înființeze asociații pentru a-și proteja patrimoniul cultural și spiritual (pct. 44).⁴ În cauza *Gorzelik și alții împotriva Poloniei* (MC) (pct. 92), Curtea a subliniat importanța libertății de asociere pentru persoanele care aparțin minorităților naționale și etnice:

„92. Deși în contextul art. 11 Curtea a făcut adesea referire la rolul esențial jucat de partidele politice în asigurarea pluralismului și a democrației, asociațiile înființate în alte scopuri, inclusiv cele care protejează patrimoniul cultural sau spiritual, care urmăresc diverse scopuri socio-economice, care proclamă sau predau religia, care sunt în căutarea unei identități etnice sau afirmă conștiința unei minorități sunt, de asemenea, importante pentru buna funcționare a democrației. Aceasta deoarece pluralismul este bazat și pe recunoașterea autentică și pe respectul pentru diversitate și pentru dinamica tradițiilor culturale, a identităților etnice și culturale, pentru credințele religioase, pentru ideile și conceptele artistice, literare și socio-economice. Interacțiunea armonioasă a persoanelor și a grupurilor cu identități variate este fundamentală pentru coeziunea socială. Este firesc că, acolo unde o societate civilă funcționează într-o stare bună de sănătate, participarea cetățenilor la procesul democratic se obține în mare măsură prin apartenența la asociații în care aceștia se pot integra reciproc și pot urmări obiective comune în mod colectiv.”

56. În dezvoltarea acestor principii, Curtea a statuat că dreptul persoanei de a-și exprima opiniile prin libertatea de asociere și noțiunea de autonomie personală stau la baza dreptului fiecăruia de a-și exprima, într-un cadru legal, convingerile despre propria identitate etnică (a se vedea *Tourkiki Enosi Xanthis și alții împotriva Greciei*, pct. 56).

57. În sfârșit, libertatea de întrunire, consacrată la art. 11 din Convenție, protejează, de asemenea, dreptul persoanelor care aparțin minorităților de a ține reuniuni pașnice, de exemplu pentru comemorarea anumitor evenimente istorice cărora le acordă o semnificație deosebită (a se vedea *Stankov și Organizația Macedoneană Unită Ilinden împotriva Bulgariei*).

⁴ A se vedea, de asemenea, *Tourkiki Enosi Xanthis și alții împotriva Greciei*, în care Curtea a statuat că, chiar presupunând că adevăratul scop al asociației reclamante fusese să promoveze cultura unei minorități în Grecia (minoritatea musulmană din Tracia), nu se poate afirma că acesta reprezintă o amenințare la adresa integrității teritoriale a țării sau a ordinii publice. A adăugat că existența minorităților și a diferitelor culturi într-o țară este un fapt istoric pe care o societate democratică trebuie să-l tolereze și chiar să-l protejeze și să-l susțină în conformitate cu principiile dreptului internațional (pct. 51).

IV. DREPTURILE LINGVISTICE

58. Potrivit Comitetului ONU privind drepturile economice, sociale și culturale, dreptul fiecăruia de a lua parte la viața culturală, consacrat la art. 15 § 1 litera (a) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, include dreptul persoanei de a se exprima în limba pe care o dorește.⁵ Acest lucru poate fi în mod special important pentru persoanele care aparțin minorităților, care au dreptul de a-și păstra, promova și dezvolta propria cultură, inclusiv limba lor.

59. Curtea s-a ocupat și de drepturile lingvistice, mai cu seamă ale persoanelor care aparțin minorităților lingvistice și ale cetățenilor străini, sub incidența diferitelor drepturi garantate de Convenție. De exemplu, scrierea numelor și a prenumelor potrivit limbilor minoritare intră sub incidența art. 8, care garantează dreptul la respectarea vieții private și de familie. Totuși, Curtea a avut o abordare mai degrabă restrictivă în domeniu, acordând statelor contractante o largă marjă de apreciere, date fiind multitudinea de factori de natură istorică, lingvistică, religioasă și culturală în fiecare țară și absența numitorului comun european [a se vedea *Mentzen împotriva Letoniei* (dec.); *Bulgakov împotriva Ucrainei*, pct. 43-44; *Baylac-Ferrer și Suarez împotriva Franței* (dec)]. A reamintit că libertatea lingvistică, ca atare, nu se regăsește între drepturile și libertățile guvernate de Convenție și că, exceptând drepturile specifice prevăzute la art. 5 § 2 (dreptul de a fi informat în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale) și art. 6 § 3 literele (a) și (e) (dreptul de a fi informat în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra naturii și a cauzei învinuirii aduse împotriva sa, și dreptul de a fi asistat de un interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în instanță), Convenția *per se* nu garantează dreptul de a folosi o anumită limbă în comunicările cu autoritățile publice sau dreptul de a primi informații în limba pe care persoana o dorește. Statele contractante sunt, în principiu, libere să impună și să reglementeze folosirea limbii sau a limbilor lor oficiale în actele de identitate și în alte documente oficiale, pentru scopul unității lingvistice. Totuși, în *Güzel Erdagöz împotriva Turciei*, Curtea a constatat o încălcare a art. 8 întemeiată pe respingerea de către instanțele turce a cererii reclamantei de rectificare a grafiei prenumelui său conform pronunției kurde (a susținut că se numește „Gözel”, nu „Güzel”), deși a observat marea diversitate a originilor lingvistice ale prenumelor turcești. Dar încălcarea se întemeia cel mai mult pe faptul că legea turcă nu indica suficient de clar întinderea și modul în care autoritățile își folosesc puterea discreționară în impunerea de restricții privind prenumele și rectificarea acestora. Dimpotrivă, în hotărârea sa *Kemal Taşkın și alții împotriva Turciei*, Curtea nu a constatat nicio încălcare a art. 8, întrucât refuzul de a schimba prenumele turcești ale reclamantilor în nume kurde s-a bazat pe faptul că numele pe care aceștia le-au ales conțineau caractere care nu existau în alfabetul oficial turc. Curtea a declarat inadmisibilă ca vădit nefondată cererea unei persoane de origine somaleză care solicitase autorităților naționale schimbarea scrierii numelui său de dinaintea căsătoriei pentru a evita accepția umilitoare a sensului din limba somaleză atunci când numele era pronunțat în conformitate cu regulile pronunției „occidentale”. Autoritățile naționale au refuzat din cauza importanței acordate în Elveția uniformității numelor de familie și a faptului că pronunția eronată nu genera un înțeles compromițător în niciuna

⁵ Comentariul general nr. 21, noiembrie 2009.

dintre limbile naționale elvețiene [*Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveției* (dec.)].

60. Art. 8 din Convenție se poate aplica, de asemenea, dreptului deținuților la libertatea corespondenței în propria lor limbă. În cauza *Mehmet Nuri Özen și alții împotriva Turciei* (a se vedea, de asemenea, *Çalan și alții împotriva Turciei*), Curtea a constatat încălcarea art. 8 pe motiv că nu exista niciun temei legal pentru refuzul de a trimite scrisorile deținuților scrise în limba kurdă. Prin această hotărâre, Curtea completează jurisprudența anterioară și destul de restrictivă referitoare la această problemă. De exemplu, în *Senger împotriva Germaniei* (dec.), Curtea a formulat opinia că decizia autorităților de a opri scrisorile în limba rusă trimise unui deținut a constituit o ingerință necesară pentru a preveni tulburări și infracțiuni, ținând seama de faptul că atât reclamantul, cât și autorii scrisorilor aveau dublă cetățenie, germană și rusă, și că nu au existat motive imperative pentru aceștia de a scrie în limba rusă [a se vedea în același sens *Baybaşın împotriva Țărilor de Jos* (dec), care se referă la dorința unui deținut de a folosi „*Kurmançî*” în comunicarea scrisă și orală cu rudele apropiate, în locul limbii turce]. De asemenea, Curtea a hotărât că restricția impusă deținuților turci de a folosi limba kurdă atunci când vorbeau la telefon cu rudele reprezenta o încălcare a dreptului acestora la respectarea vieții de familie. Într-adevăr, „*chestiunea în discuție nu se referă la libertatea lingvistică în sine a reclamanților, ci la dreptul lor la menținerea de contacte semnificative cu familiile lor*” (*Nusret Kaya și alții împotriva Turciei*, pct. 54).

61. Drepturile lingvistice pot fi, de asemenea, protejate potrivit dreptului la libertatea de exprimare garantat de art. 10. De exemplu, în *Ulusoy și alții împotriva Turciei*, Curtea a constatat că prin interzicerea producției kurde a unei piese de teatru în clădirile municipale nu se respecta libertatea de exprimare. A concluzionat și faptul că prin interzicerea ziarului în limba kurdă în penitenciarele din Turcia s-a încălcat art. 10 (*Mesut Yurtsever și alții împotriva Turciei*).

62. În același fel, în *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası împotriva Turciei*, Curtea a constatat încălcarea libertății de exprimare și a libertății de asociere, garantate prin art. 10 și art. 11 din Convenție. În această cauză, a fost inițiată o acțiune pentru a dizolva un sindicat din sectorul educației pe motiv că una dintre prevederile statutului susținea educația în limba maternă. Procedura a dus la obligația ca sindicatul reclamant să șteargă formularea contestată. Curtea a subliniat că „*art. 10 cuprinde libertatea de a primi și de a comunica informații și idei în orice limbă oferă posibilitatea de a participa la schimbul public de informații și de idei culturale, politice și sociale de toate felurile*” (pct. 71).

63. În ceea ce privește drepturile lingvistice în contextul educației, art. 2 din Protocolul nr. 1 (dreptul la instruire) nu precizează limba în care educația trebuie să fie realizată pentru ca dreptul la instruire să fie respectat [*Cauza „cu privire la anumite aspecte ale legilor privind folosirea limbilor în sistemul de învățământ din Belgia”* (fond), 23 iulie 1968, pct. 3, seria A nr. 6]. Mai mult, dreptul părinților de a asigura această educație conform convingerilor lor religioase și filosofice, garantat de a doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1, nu acoperă preferințele lingvistice (*Cauza „cu privire la anumite aspecte ale legilor privind folosirea limbilor în sistemul de învățământ din Belgia”*, citată anterior, pct. 6). Prin urmare, Curtea a exclus dreptul de a obține instruire în limba pe care persoana o dorește (pct. 11):

„11. În speță, Curtea observă că art. 14, chiar coroborat cu art. 2 din Protocol (art. 14 + P1-2), nu are efectul de a garanta unui copil sau părintelui său dreptul de a obține instruirea în limba aleasă de el. Obiectul acestor două articole (art. 14 + P1-2), coroborate, este mai

limitat: este acela de a asigura că fiecare parte contractantă garantează dreptul la instruire al tuturor celor aflați în jurisdicția sa, fără discriminare, de exemplu, pe motivul limbii. Acesta este sensul natural și obișnuit al art. 14 coroborat cu art. 2 (articolul 14 + P1-2). În plus, interpretarea celor două dispoziții ca dând tuturor persoanelor aflate în jurisdicția unui stat dreptul la educație în limba pe care o aleg acestea ar duce la rezultate absurde, deoarece orice persoană ar putea solicita orice limbă de instruire în oricare dintre teritoriile părților contractante.”

64. Totuși, Curtea a constatat o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 în cauza dintre state *Cipru împotriva Turciei* (citată anterior), privind ciprioții greci care locuiesc în Ciprul de Nord în măsura în care nu aveau la dispoziție facilități adecvate pentru învățământul secundar în limba greacă, după absolvirea învățământului primar în limba greacă (pct. 273-280). În *İrfan Temel și alții împotriva Turciei*, Curtea a constatat o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 având în vedere suspendarea a 18 studenți de la universitate pentru două semestre ca măsură disciplinară pentru că solicitaseră introducerea de cursuri opționale de limba kurdă la universitate.

65. În cauza *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și a Rusiei*, Curții i s-a solicitat să se pronunțe asupra restricțiilor impuse școlilor de limbă moldovenească care foloseau alfabetul latin în Transnistria. Curtea, având în vedere că școlile în cauză erau dintotdeauna înregistrate în cadrul Ministerului Educației din Republica Moldova, că foloseau programa școlară stabilită de acest minister și că ofereau predare în prima limbă oficială a Republicii Moldova, a constatat că închiderea forțată a școlilor ca rezultat al legii privind limbile din Republica Moldovenească Nistreană (RMN), și al măsurilor ulterioare de hărțuire, a reprezentat o ingerință în exercitarea dreptului elevilor reclamanți de acces la instituțiile de învățământ existente la un moment anume și de a primi educație în limba lor națională. Aceasta a considerat, de asemenea, că măsurile respective au reprezentat o ingerință în exercitarea drepturilor părintești ale reclamantului de a se asigura ca educarea și instruirea copiilor săi să fie în conformitate cu convingerile lor filosofice. Curtea nu a identificat nicio dovadă că măsurile luate de autoritățile „RMN” față de aceste școli urmăreau un scop legitim și că Rusia, ca urmare a sprijinului său neîntrerupt de natură militară, economică și politică acordat „RMN”, era responsabilă în temeiul Convenției pentru încălcarea dreptului la instruire al reclamanților. În schimb, în ceea ce privește Republica Moldova, Curtea a considerat că aceasta și-a îndeplinit obligațiile pozitive față de reclamanți. În acest context, a observat că Guvernul a făcut eforturi considerabile de susținere a reclamanților, de exemplu, prin plata chiriei și a renovării noilor spații școlare și prin plata tuturor echipamentelor, a salariilor personalului și a costurilor de transport, permițând astfel școlilor să funcționeze în continuare, iar copiilor să învețe în continuare în limba moldovenească, deși condițiile sunt departe de a fi ideale.

66. Drepturile lingvistice în context politic sau instituțional au fost, de asemenea, revendicate în fața Curții. De exemplu, în cauza *Podkolzina împotriva Letoniei*, Curtea s-a pronunțat în legătură cu scoaterea unui candidat – membru al minorității rusofone – de pe o listă pentru alegerile parlamentare, din cauza cunoașterii insuficiente a limbii oficiale. Curtea a constatat o încălcare a art. 3 din Protocolul nr. 1 (dreptul la alegeri libere) pe motiv că procedura urmată pentru scoaterea reclamantului de pe listă era incompatibilă cu cerințele procedurale prevăzute de Convenție privind echitatea și securitate juridică. Totuși, în ceea ce privește scopul legitim al măsurii, Curtea a observat că, în dreptul intern, obligația candidaților pentru parlamentul național de a avea o cunoaștere adecvată a limbii oficiale urmărea un scop legitim, dată fiind marja de apreciere a statelor în materie. Fiecare stat are un interes legitim în asigurarea

funcționării corespunzătoare a sistemului său instituțional, iar Curții nu-i revenea sarcina să formuleze o opinie asupra alegerii limbii de lucru a unui parlament național. Această alegere a fost dictată de considerente istorice și politice unice pentru fiecare stat și, în principiu, a făcut parte din competențele exclusive ale statului (pct. 34). Curtea a aplicat această jurisprudență în ceea ce privește utilizarea limbilor regionale în adunările parlamentare regionale. În hotărârea *Birk-Levy împotriva Franței* (dec.), referitoare la anularea de către *Conseil d'Etat* a unei rezoluții adoptate de Adunarea din Polinezia Franceză, care permitea utilizarea unei alte limbi decât franceza (și anume tahitiană) în Adunare, Curtea a afirmat:

«(...) Même si la loi organique reconnaît la langue tahitienne comme « *élément fondamental de l'identité culturelle* », la Cour considère, eu égard au principe de respect des particularités nationales des États quant à leur propre système institutionnel (*Podkolzina*, précité), que la revendication de la requérante du droit de pouvoir de se servir de la langue tahitienne au sein de l'Assemblée de la Polynésie française sort du cadre de la Convention et en particulier de l'Article 10. Partant, l'examen du grief échappe à sa compétence *ratione materiae*, et doit être rejeté conformément à l'Article 35 §§ 3 et 4 de la Convention.»

67. În *Demirbaş și alții împotriva Turciei* (dec.), Curtea a declarat inadmisibile cererile depuse în nume propriu de către consilierii municipali care s-au plâns de dizolvarea consiliului pe motivul folosirii limbilor neoficiale (printre altele, kurda) în activitățile și în serviciile sale. Curtea nu a examinat fondul plângerii deoarece a considerat că cererile sunt incompatibile *ratione personae*, pentru motivul că nici autoritățile locale și nici alte organe guvernamentale nu pot depune cereri la Curte prin intermediul persoanelor care le alcătuiesc sau le reprezintă.⁶

68. Într-o cauză privind drepturile lingvistice în contextul campaniilor electorale (reclamanții au fost condamnați, în temeiul unei dispoziții din codul electoral care interzicea la momentul faptelor folosirea altei limbi decât limba turcă în campaniile electorale, pentru că vorbiseră în limba kurdă în timpul unei campanii electorale), Curtea a constatat încălcarea dreptului reclamanților la libertatea de exprimare (*Şükran Aydın și alții împotriva Turciei*). Aceasta a considerat că speța dedusă judecătii nu privea utilizarea unei limbi neoficiale în contextul comunicării cu autoritățile publice sau în fața instituțiilor oficiale, ci mai degrabă impunerea unei restricții lingvistice asupra persoanelor în relațiile lor cu alte persoane private, deși în contextul întrunirilor publice din timpul campaniilor electorale (pct. 52). Pentru Curte, în principiu, statele au dreptul să reglementeze folosirea limbilor de către candidați și de către alte persoane în timpul campaniilor electorale și, dacă este cazul, să impună anumite restricții rezonabile. Totuși, a constatat că un cadru de reglementare constând în interzicerea absolută a utilizării limbilor neoficiale dublată de sancțiuni penale este incompatibil cu valorile esențiale ale unei societăți democratice, precum libertatea de exprimare garantată prin art. 10 din Convenție (§ 55). În special, a hotărât: „*având în vedere contextul specific al alegerilor și faptul că alegerile libere sunt de neconceput fără libera circulație a opiniilor și a informațiilor politice, Curtea consideră că dreptul persoanei de a transmite propriile opinii și idei și dreptul celorlalți de a le primi ar fi lipsite de sens, dacă posibilitatea de a folosi limba care poate în mod adecvat să transmită aceste opinii și idei scade sub amenințarea cu sancțiuni penale*” (*ibid*). Curtea a confirmat această abordare

⁶ Conform jurisprudenței Curții cu privire la art. 34 din Convenție, organismele guvernamentale, administrațiile regionale sau administrațiile locale nu au calitatea procesuală activă (*locus standi*) de a depune o cerere în fața Curții. Art. 34 acordă acest drept persoanelor, organizațiilor neguvernamentale și grupurilor de persoane.

în Semir Güzel împotriva Turciei. Reclamantul a fost președintele congresului general al unui partid politic și în mod deliberat nu a intervenit pentru a împiedica delegații să se exprime în limba kurdă. Comportamentul său a fost considerat o formă de exprimare care poate fi protejată de art. 10 din Convenție. Curtea a mai hotărât că legislația relevantă nu era suficient de clară pentru a permite reclamantului să prevadă că va fi supus procedurii penale și, în consecință, ingerința în exercitarea libertății sale de exprimare nu era prevăzută de lege. În aceste condiții, a concluzionat că a fost încălcat art. 10 din Convenție (pct. 39 - 41).

V. DREPTUL LA EDUCAȚIE

69. Conceptele de educare și instruire sunt definite de Curte în cauza *Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit* (§ 33) după cum urmează:

„educarea copiilor este ansamblul procesului prin care, în orice societate, adulții se străduiesc să-și transmită credințele, cultura și alte valori tinerilor, în vreme ce predarea sau instruirea se referă mai ales la transmiterea cunoașterii și la dezvoltarea intelectuală”.

70. Conținutul general al art. 2 din Protocolul nr. 1 este definit în legătură cu una dintre primele cauze pe care Curtea le-a avut de soluționat: cea cunoscută drept *Cauza lingvistică belgiană* [*Cauza „cu privire la anumite aspecte ale legilor privind folosirea limbilor în sistemul de învățământ din Belgia”* (fond), citată]:

„3. [...] Formularea negativă indică, așa cum confirmă «lucrările pregătitoare» [în special Doc. CM/WP VI (51) 7, p. 4 și AS/JA (3) 13, p. 4], că părțile contractante nu recunosc că existența dreptului la educație le-ar impune să stabilească pe cheltuiala proprie, sau prin subvenții, educația de orice tip anume sau la orice nivel dat. Totuși, nu se poate deduce din aceasta că statul nu are nicio obligație pozitivă de a asigura respectarea unui asemenea drept protejat de art. 2 din Protocol (P1-2). Dat fiind că un „drept” există, acesta este garantat, în virtutea art. 1 (art. 1) din Convenție, tuturor persoanelor aflate în jurisdicția unui stat contractant.

[...] Nu s-a pus problema, în trecut sau la acest moment, prin urmare, de a cere fiecărui stat să stabilească un astfel de sistem; există numai cerința de a garanta persoanelor aflate sub jurisdicția părților contractante dreptul, în principiu, de a beneficia de mijloacele de instruire existente la un anumit moment.

Convenția nu prevede obligații specifice privind amplexarea acestor mijloace și modul de organizare sau subvenționare a acestora. ...

5. Dreptul la educație garantat de art. 2 prima teză din Protocol (P1-2) impune, prin însăși natura sa, reglementarea de către stat, reglementare care poate varia în timp și în spațiu în funcție de nevoile și resursele comunității și ale persoanelor fizice. Este de la sine înțeles că o astfel de reglementare nu trebuie niciodată să aducă atingere substanței dreptului la educație sau să interfereze cu alte drepturi cuprinse în Convenție.”

71. Problema dacă art. 2 din Protocolul nr. 1 se aplică învățământului superior și universitar a fost adusă în discuție în cauza *Leyla Şahin împotriva Turciei*, citată, unde Curtea a concluzionat după cum urmează (pct. 136-137):

„136. [...] În timp ce prima teză a art. 2 stabilește, în esență, accesul la învățământul primar și secundar, nu există o diviziune etanșă care să delimiteze învățământul superior de alte forme de învățământ. Într-o serie de instrumente recent adoptate, Consiliul Europei a subliniat rolul cheie și importanța învățământului superior în promovarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și în întărirea democrației [a se vedea, *inter alia*, Recomandarea nr. R (98) 3 și Recomandarea 1353 (1998) – citate supra, pct. 68-69]. După cum prevede Convenția privind recunoașterea calificărilor privind învățământul superior

din regiunea europeană (a se vedea supra pct. 67), învățământul superior «este esențial pentru evoluția și dezvoltarea cunoașterii» și „constituie o resursă culturală și științifică excepțional de bogată atât pentru individ, cât și pentru societate”.

137. În consecință, ar fi greu de imaginat că instituții de învățământ superior existente la un moment dat nu intră sub incidența art. 2 prima teză din Protocolul nr. 1. Cu toate că acest articol nu impune statelor contractante datoria de a înființa instituții de învățământ superior, orice stat în această situație are obligația de a pune la dispoziție dreptul efectiv de acces la acestea. [...]”⁷.

72. Cu toate acestea, art. 2 din Protocolul nr. 1 „permite limitarea accesului la universități pentru cei care au solicitat intrarea în mod corespunzător și au promovat examenele” [*Lukach împotriva Rusiei* (dec.)], ca și aplicarea unui *numerus clausus* (*Tarantino și alții împotriva Italiei*).

73. În sfârșit, Curtea a decis că, deși statele nu erau obligate de art. 2 din Protocolul nr. 1 să organizeze unități educative pentru persoanele private de libertate unde asemenea unități nu există deja, accesul la educație când acestea există ar trebui să nu fie supus unor restricții arbitrare și nerezonabile (*Velyo Velev împotriva Bulgariei*).

74. A doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 obligă statul să respecte dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filosofice. Curtea s-a confruntat cu o gamă largă de situații privind acest aspect al art. 2 din Protocolul nr. 1. În *Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei*, cauză în care reclamantii au susținut că lecțiile de educație sexuală organizate în școlile de stat din Danemarca ofensaseră sentimentele lor religioase ale unor părinți, Curtea a statuat (pct. 53, hotărârea din 7 decembrie 1976):

„În primul rând, din punctul precedent rezultă că stabilirea și planificarea programei intră, în principiu, în sarcina statelor contractante. Aceasta implică în principal chestiuni de oportunitate asupra cărora Curtea nu se pronunță și a căror soluție poate varia în mod legitim în funcție de țară și epocă. În special, art. 2 a doua teză din Protocol nu împiedică statele să transmită, prin predare sau prin educație, informații sau cunoștințe de natură religioasă sau filosofică directă sau indirectă. Acesta nu permite nici măcar părinților să se opună integrării unor astfel de activități de predare sau de educație în programa școlară, pentru că altfel tot învățământul instituționalizat ar risca să se dovedească impracticabil. De fapt, pare foarte dificil ca multe materii predate la școală să nu aibă, într-o măsură mai mare sau mai mică, o anumită complexitate sau implicații filosofice. Același lucru este valabil și pentru afinitățile religioase, dacă ne amintim existența unor religii alcătuite din entități dogmatice și morale foarte extinse care au sau care pot avea răspunsuri la fiecare întrebare de natură filosofică, cosmologică sau morală.”

75. Pentru cursurile obligatorii de etică care au ofensat sentimentele religioase ale unor părinți, a se vedea *Appel-Irrgang împotriva Germaniei* (dec.). În alte cauze, a existat problema învățământului religios bazat pe o interpretare sunnită a islamului neconformă cu convingerile religioase ale părinților de credință alevi (*Hasan și Eylem Zengin împotriva Turciei*; *Mansur Yalçın și alții împotriva Turciei*) sau a învățământului religios despre creștinism neconform cu convingerile filosofice ale părinților necreștini [*Folgerø și alții împotriva Norvegiei* (MC)]. Testul aplicat de Curte în toate aceste cauze este următorul: statul, în îndeplinirea funcțiilor pe care și le-a asumat privind educația și

⁷ În acest sens, Curtea a mai hotărât că dreptul de acces la învățământul superior este un drept civil în sensul art. 6 din Convenție (dreptul la un proces echitabil): *Emine Araç împotriva Turciei*, nr. 9907/02, 23 septembrie 2008.

învățământul, trebuie să asigure transmiterea informațiilor sau a cunoștințelor incluse în programă într-o manieră obiectivă, critică și pluralistă. În caz contrar, autoritățile statului au obligația de a garanta copiilor scutirea completă de lecții, în conformitate cu convingerile religioase sau filosofice ale părinților (a se vedea infra *Folgerø*, pct. 102). Totuși, art. 2 din Protocolul nr. 1 nu obligă statul să asigure cursuri de etică în caz de scutire (a se vedea *Grzelak împotriva Poloniei*, pct. 105).

76. În *Lautsi împotriva Italiei* (MC), în care reclamantii s-au plâns de prezența crucifixelor în clasele școlilor de stat italiene, Curtea a reafirmat principiul că obligația statelor membre de a respecta convingerile religioase și filozofice ale părinților nu se aplică numai la conținutul învățământului și la modul în care acesta era asigurat; principiul obliga statele membre „în exercitarea” tuturor „funcțiilor” pe care și le-au asumat în domeniul educației și al învățământului. Pentru Curte, aceasta includea fără nicio îndoială organizarea mediului școlar în care legislația internă atribuie această funcție autorităților publice (pct. 63). În circumstanțele speciale ale cauzei, Curtea a concluzionat că autoritățile acționaseră în limitele marjei de apreciere de care dispunea Italia în contextul obligației sale de a respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filosofice și că nu a existat o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 [a se vedea *Lautsi împotriva Italiei* (MC), pct. 70-78].

77. În cauza *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției*, care nu este definitivă (având ca obiect refuzul autorităților de a acorda fetelor musulmane aflate înainte de pubertate, o scutire, întemeiată pe religia lor, de la orele de înot mixte obligatorii), Curtea a aplicat în temeiul art. 9 principii preluate din jurisprudența sa întemeiată pe art. 2 din Protocolul nr. 1 (neratificat de Elveția). Într-adevăr, Curtea a reamintit că art. 2 din Protocolul nr. 1 este considerat drept o *lex specialis* în raport cu art. 9 din Convenție în domeniul educației și al învățământului (pct. 90-93). Prin urmare, se sprijină pe principiile anterioare pentru a stabili, printre altele, sfera marjei de apreciere a autorităților – largă în opinia Curții – și dacă s-a realizat un echilibru just între drepturile reclamantilor în temeiul art. 9 și scopurile urmărite de restricția contestată. În cele din urmă, Curtea a hotărât că autoritățile naționale nu au depășit marja de apreciere și a concluzionat cu privire la neîncălcarea art. 9.

78. În ultimul rând, ar trebui subliniat că a doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 nu împiedică statele să stabilească școlarizarea obligatorie, fie în școli de stat, fie prin școli private la un nivel satisfăcător [a se vedea *Konrad și alții împotriva Germaniei* (dec.), în care Curtea a respins ca vădit nefondată o cerere formulată de părinți care doreau să-și educe copiii acasă].

VI. DREPTUL LA PROTECȚIA PATRIMONIULUI CULTURAL ȘI NATURAL

79. Curtea nu a recunoscut niciodată dreptul la protecția patrimoniului cultural și natural ca atare și a hotărât într-o decizie recentă că „*reclamantul nu a făcut referire la nicio cauză soluționată de prezenta Curte în care aceasta să fi reținut că art. 8 dă naștere unui drept general la protecția patrimoniului cultural de natura afirmată în prezenta cauză*” [*Sylogos Ton Athinaion împotriva Regatului Unit* (dec.), în care o asociație solicita returnarea marmurelor de la Parthenon în Grecia, luate din această țară la începutul sec. al XIX-lea]. Totuși, Curtea admite că protejarea patrimoniului cultural este un scop legitim pe care statul îl poate urmări când produce o ingerință în exercitarea drepturilor individuale, în special în dreptul de proprietate prevăzut la art. 1 din Protocolul nr. 1.

80. De exemplu, în cauza *Beyeler împotriva Italiei* (MC), reclamantul s-a plâns de exercitarea de către ministerul italian al patrimoniului cultural a dreptului său de preemțiune asupra unei picturi a lui Van Gogh pe care o cumpărase prin intermediul unui vânzător de antichități din Roma. Deși Curtea a constatat încălcarea dreptului de proprietate pentru motivul lipsei unui echilibru just în modul în care a fost exercitat dreptul de preemțiune (mult mai târziu decât vânzarea nulă și creând o situație de incertitudine), Curtea a considerat că acest control al statului asupra pieței operelor de artă este un „*scop legitim*” în sensul protejării moștenirii culturale și artistice a unei țări (pct. 112). În ceea ce privește operele de artă ale artiștilor străini, Curtea a recunoscut că, în legătură cu operele de artă care se găsesc în mod legal pe teritoriul său și aparțin patrimoniului cultural al tuturor națiunilor, este legitim ca un stat să ia măsuri menite a permite, în modul cel mai efectiv, accesul larg al publicului la acestea, în interesul general al culturii universale (pct. 113). Curtea s-a referit la conceptul de „*cultură universală*” și de „*patrimoniu cultural al tuturor națiunilor*” legându-l de dreptul publicului de a avea acces la acesta (a se vedea supra, Accesul la cultură, II).

81. În *Debelianovi împotriva Bulgariei*, reclamanții obținuseră o hotărâre judecătorească de restituire a unei case care aparținuse tatălui lor și fusese transformată în muzeu în 1956 după expropriere. Clădirea în litigiu era privită ca cel mai important monument istoric și etnografic din oraș. Adunarea Națională a introdus un moratoriu asupra legilor de restituire cu privire la proprietățile clasificate drept monumente culturale naționale. Pe baza acestui moratoriu, instanțele au respins apelul reclamanților care solicitau garantarea posesiei efective a proprietății. Deși Curtea a constatat o încălcare a art. 1 din Protocolul nr. 1, pentru motivul că situația durase mai mult de 12 ani și că reclamanții nu obținuseră nicio despăgubire, aceasta a reținut că scopul moratoriului a fost să asigure păstrarea siturilor din patrimoniul național protejat, care era un scop legitim în contextul protejării moștenirii culturale a unei țări. Curtea a făcut trimitere la Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate.

82. În hotărârea *Marii Camere Kozacioğlu împotriva Turciei* (MC), Curtea a reținut că neluarea în considerare în mod special a caracteristicilor arhitecturale sau istorice ale unei clădiri listate când s-a apreciat despăgubirea pentru exproprierea acesteia constituia o încălcare a art. 1 din Protocolul nr. 1, în măsura în care reclamantului îi fusese impusă o sarcină excesivă și disproporționată. Marea Cameră a folosit ocazia pentru a sublinia importanța

protejării patrimoniului cultural atunci când se apreciază scopul legitim al ingerinței:

„53. Curtea consideră, de asemenea, că protejarea moștenirii culturale a unei țări reprezintă un scop legitim care poate justifica exproprierea de către stat a unei clădiri listate ca fiind „*bun cultural*”. Reiterează faptul că decizia de a adopta legi privind exproprierea proprietăților implică, de regulă, examinarea unor aspecte politice, economice și sociale. Considerând normal ca marja de apreciere de care beneficiază legiuitorul în aplicarea politicilor sociale și economice să fie largă, Curtea va respecta hotărârea legiuitorului în ceea ce privește „*interesul public*”, exceptând cazul în care hotărârea respectivă este în mod vădit lipsită de un temei rezonabil (a se vedea *James și alții*, citată anterior, pct. 46 și *Beyeler*, citată anterior, pct. 112). Această constatare este valabilă, *mutatis mutandis*, și pentru protecția mediului sau a patrimoniului istoric ori cultural al unei țări.

54. Curtea arată în această privință că păstrarea patrimoniului cultural și, după caz, utilizarea sa sustenabilă, au ca scop, pe lângă menținerea unei anumite calități a vieții, conservarea rădăcinilor istorice, culturale și artistice ale unei regiuni și ale locuitorilor săi. Ca atare, acestea sunt o valoare esențială, protejarea și promovarea lor fiind obligatorii pentru autoritățile publice [a se vedea, *mutatis mutandis*, *Beyeler*, citată anterior, pct. 112; *SCEA Ferme de Fresnoy împotriva Franței* (dec.), nr. 61093/00, CEDO 2005-XIII și *Debelianovi împotriva Bulgariei*, nr. 61951/00, pct. 54, 29 martie 2007; a se vedea, de asemenea, *mutatis mutandis*, *Hamer împotriva Belgiei*, nr. 21861/03, pct. 79, CEDO 2007-...].

În legătură cu aceasta, Curtea face trimitere la Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, care stabilește măsuri concrete, privind în special patrimoniul arhitectural (a se vedea supra pct. 30).”

83. În plus, referitor la nivelul de compensare necesar, Curtea a reamintit că obiectivele legitime de „*interes public*” pot face necesară o rambursare sub valoarea de piață integrală a bunului expropriat. Curtea a considerat că protecția patrimoniului istoric și cultural reprezintă un astfel de obiectiv (pct. 64 și 82).

84. În cauza *Ehrmann și SCI VHI împotriva Franței* (dec.), Curtea a reținut că a asigura „*calitatea mediului care înconjoară structurile de patrimoniu național protejate*” era „*un scop legitim pentru a proteja moștenirea culturală a unei țări*” (a se vedea *supra* I. 1. pentru dezvoltări ulterioare în legătură cu această cauză).

85. Curtea a subliniat în mai multe rânduri importanța protejării patrimoniului natural în cauze privind drepturile patrimoniale, atunci când a făcut trimitere la noțiunea mai amplă de mediu [a se vedea, de exemplu, protecția pădurilor în *Hamer împotriva Belgiei și Turgut și alții împotriva Turciei*, pct. 90; sau protecția zonelor de coastă în *Depalle împotriva Franței* (MC), § 81]. În toate aceste cauze, protecția mediului sau a patrimoniului natural a fost considerată a fi un scop legitim pentru o ingerință în exercitarea dreptului de proprietate. Cu toate acestea, Curtea poate fi confruntată și cu protecția patrimoniului natural și a resurselor ca drept revendicat de persoanele aparținând minorităților naționale sau popoarelor indigene, ca parte a dreptului lor la respectarea bunurilor. De exemplu, în *Hingitaq 53 și alții împotriva Danemarcei* (dec.), reclamantii, membri ai tribului inuit din Groenlanda s-au plâns că, ca o consecință a relocării lor forțate în urma stabilirii unei baze aeriene a SUA, fuseseră privați de teritoriile lor de origine și de vânătoare și li s-a negat posibilitatea de a-și folosi pământul, de a se bucura de acesta și de a-l controla. Luând în considerare despăgubirea dată de instanțele daneze pentru evacuare și pentru pierderea drepturilor de vânătoare, Curtea a declarat plângerea vădit nefondată.

VII. DREPTUL DE A CĂUTA ADEVĂRUL ISTORIC

86. Curtea a hotărât că a căuta adevărul istoric face parte integrantă din libertatea de exprimare (protejată de art. 10 din Convenție) și că nu este rolul său să arbitreze problemele istorice subiacente, care fac obiectul unei dezbateri continue între istorici, modelând opinia despre evenimente care au avut loc și interpretarea lor (*Chauvy și alții împotriva Franței*, pct. 69). Aceasta a mai făcut referire și la eforturile cu care fiecare țară trebuie să dezbată propria istorie în mod deschis și obiectiv (*Monnat împotriva Elveției*, pct. 64). Curtea examinează însă dacă problema face parte din categoria unor fapte istorice stabilite clar – cum este Holocaustul –, a căror negare sau revizuire sunt scoase de sub protecția art. 10 de către art. 17 din Convenție (interzicerea abuzului de drept: a se vedea *Lehideux și Isorni împotriva Franței*, pct. 51 și *Garaudy împotriva Franței* (dec)). În *Garaudy*, Curtea a hotărât următoarele:

„Nu poate exista nicio îndoială că negarea realității faptelor istorice clar stabilite, cum este Holocaustul, așa cum face reclamantul în cartea sa, nu constituie o cercetare istorică asemănătoare unei căutări a adevărului. Scopul și rezultatul acestei abordări sunt cu totul altele, obiectivul real fiind de a reabilita regimul național-socialist și, în consecință, de a acuza înseși victimele că falsifică istoria. Negarea crimelor împotriva umanității este, prin urmare, una dintre cele mai grave forme de calomnie rasială la adresa evreilor și de instigare la ură față de aceștia. Negarea sau rescrierea acestui tip de fapt istoric subminează valorile pe care se bazează lupta împotriva rasismului și antisemitismului și constituie o amenințare gravă pentru ordinea publică. Astfel de acte sunt incompatibile cu democrația și cu drepturile omului pentru că încalcă drepturile celorlalte persoane. Susținătorii lor au, fără îndoială, intenții care se încadrează în categoria scopurilor interzise de art. 17 din Convenție.”

87. Curtea poate, de asemenea, să ia în considerare trecerea timpului când apreciază dacă ingerința este compatibilă cu libertatea de exprimare, de exemplu, în cauze cu privire la acțiunile înalților funcționari guvernamentali și ale politicienilor (a se vedea *Monnat*, citată anterior, pct. 64: raport istoric privind poziția Elveției în timpul celui de-al doilea război mondial prezentat pe un canal de televiziune național). Trecerea timpului înseamnă că nu este adecvată judecarea expresiilor din prezent cu același grad de severitate care ar fi fost justificat în trecut. Aplicând aceste principii, Curtea a constatat încălcarea art. 10 în cauze privind condamnarea editorilor unei cărți care descrie tortura și execuțiile sumare din războiul algerian (*Orban și alții împotriva Franței*) și obligația de a publica o rectificare la un articol dintr-o publicație săptămânală în care reclamantul criticase o terță persoană pentru omagiul adus unui fost prim ministru implicat în adoptarea unei legislații antisemite (*Karsai împotriva Ungariei*).

88. Cu privire la conflictul turco-armean și evenimentele din 1915, Curtea a constatat încălcarea art. 10 prin condamnarea unui ziarist (care a fost ulterior omorât) pentru denigrarea identității turce prin exprimarea opiniilor sale în legătură cu aceste evenimente (*Dink împotriva Turciei*). În *Perinçek împotriva Elveției* (MC), Curtea (Marea Cameră) a constatat, de asemenea, o încălcare a libertății de exprimare a reclamantului care a fost condamnat pentru că a susținut în public că „acuzațiile de «genocid armean» sunt o minciună internațională”. Curtea a statuat următoarele:

„280. Luând în considerare toate elementele analizate mai sus – că afirmațiile reclamantului au vizat o problemă de interes public și nu au constituit un îndemn la ură sau la intoleranță, că circumstanțele în care acestea au fost făcute nu au fost marcate de tensiuni sporite sau de conotații istorice speciale în Elveția, că afirmațiile nu puteau fi considerate

ca afectând demnitatea membrilor comunității armene în așa măsură încât să necesite un răspuns de drept penal în Elveția, că nu există nicio obligație de drept internațional pentru Elveția de a incrimina astfel de afirmații, că instanțele elvețiene par să îl fi cenzurat pe reclamant pentru că a exprimat o opinie diferită de cele consacrate în Elveția, și că ingerința a luat forma gravă a unei condamnări penale – Curtea a concluzionat că nu era necesar, într-o societate democratică, ca reclamantului să i se aplice o pedeapsă penală pentru a proteja drepturile comunității armene în speță.”

89. În cele din urmă, hotărârea *Kenedi împotriva Ungariei* (pct. 43) introduce un aspect nou al dreptului de a căuta adevărul istoric întrucât Curtea evidențiază că accesul la sursele de documentare originale pentru cercetarea istorică legitimă reprezintă un element esențial al exercitării dreptului la libertatea de exprimare. Cauza a implicat refuzul de a acorda unui istoric acces la documentele referitoare la perioada comunistă din Ungaria (privind funcționarea serviciului de securitate al statului maghiar).

VIII. DREPTUL LA LIBERTATEA ACADEMICĂ

90. În temeiul art. 10 din Convenție, Curtea a subliniat importanța libertății academice, care „cuprinde libertatea cadrelor universitare de a-și exprima liber opinia cu privire la instituția sau la sistemul în care lucrează și libertatea de a difuza cunoștințele și adevărul fără restricții” (*Sorguç împotriva Turciei*, pct. 35, unde un lector universitar a fost obligat să plătească despăgubiri pentru că, la o conferință științifică, a distribuit un document care critica procedurile de recrutare și de promovare a asistenților universitari și în care Curtea a constatat încălcarea art. 10; a se vedea, de asemenea, *Hasan Yazıcı împotriva Turciei*, pct. 55, unde reclamantul, cadru universitar și fost șef al comitetului de etică al Academiei de Științe din Turcia, a fost obligat să plătească despăgubiri pentru calomnierea unui alt cadru universitar proeminent pe care îl acuzase de plagiat). Curtea a statuat, de asemenea, că libertatea academică „nu se reduce la cercetarea academică sau științifică... Aceasta poate include examinarea funcționării instituțiilor publice dintr-un anumit sistem politic și o critică a acestuia” (*Mustafa Erdoğan și alții împotriva Turciei*, pct. 40, în care reclamantii au fost obligați să plătească despăgubiri pentru calomnie ca urmare a publicării unui articol scris de primul reclamant, profesor de drept constituțional, în care era criticată o decizie a Curții Constituționale). Importanța libertății academice a fost, de asemenea, subliniată în legătură cu confiscarea unei cărți în care era reprodușă o teză de doctorat despre fenomenul „star”. Confiscarea a fost dispusă de instanță pe motiv că s-au încălcat drepturile referitoare la personalitate ale unui foarte cunoscut cântăreț de muzică pop, a se vedea *Sapan împotriva Turciei*, (cererea nr. 44102/04).

91. Curtea nu a constatat nicio încălcare a art. 8 din Convenție în cauza *Aksu împotriva Turciei* (MC), în care reclamantul a susținut că părți ale unei cărți universitare și definiții din două dicționare despre romi erau jignitoare și discriminatorii, deoarece, în circumstanțele speciale ale cauzei, autoritățile au luat toate măsurile necesare pentru a respecta obligațiile care le reveneau în temeiul acestui articol pentru a proteja dreptul reclamantului la respectarea vieții sale private, în calitate de membru al comunității rome. În legătură cu aceasta, Curtea a luat în considerare faptul că instanțele naționale aplicaseră principiile stabilite în jurisprudența Curții, îndeosebi privind libertatea academică (pct. 71 și pct. 83).

92. Cauza *Cox împotriva Turciei* abordează un nou aspect al libertății de

exprimare, și anume consecințele acesteia asupra permisiunii date unui lector universitar străin să intre și să rămână într-un stat contractant. Reclamantei, profesor american care predase în mai multe rânduri la universități din Turcia și exprimase opinii cu privire la chestiunile kurdă și armeană, i s-a interzis să reentre în Turcia pe motivul că ar submina „securitatea națională”. Curtea a constatat o încălcare a art. 10 din Convenție.

93. Libertatea de expresie academică protejată de art. 10 presupune, de asemenea, garanții procedurale pentru profesori și pentru lectori. În *Lombardi Vallauri împotriva Italiei*, Consiliul Facultății de Drept a Universității Catolice *Sacro Cuore* din Milano a refuzat să analizeze cererea de angajare a unui profesor care predase filosofia juridică acolo timp de peste 20 de ani în baza unor contracte anuale reînnoibile, pentru motivul că Congregația pentru educația catolică (un organism al Sfântului Scaun) nu o aprobase și, în schimb, a subliniat doar că unele declarații ale reclamantului erau „în mod clar în contradicție cu doctrina catolică”. Curtea a observat că respectivul consiliu al facultății nu îl informase pe reclamant, nici nu făcuse o evaluare, cu privire la măsura în care opiniile pretins neortodoxe de care era acuzat se reflectau în activitățile sale didactice, sau despre cum acestea ar fi putut afecta, în consecință, interesul universității de a oferi o educație bazată pe propriile convingeri religioase. De asemenea, instanțele administrative își limitaseră examinarea cu privire la legitimitatea deciziei contestate la mențiunea consiliului facultății despre o hotărâre a congregației și au refuzat astfel să pună în discuție nedezvăluirea opiniilor pretins neortodoxe ale reclamantului. Au omis, de asemenea, să ia în considerare faptul că necunoașterea de către profesor a motivelor respingerii sale a împiedicat orice posibilitate de proceduri contradictorii. Prin urmare, Curtea a concluzionat că interesul universității de a furniza o educație bazată pe doctrina catolică nu poate fi atât de mare încât să afecteze însăși esența garanțiilor procedurale inerente art. 10.

94. În sfârșit, în *Gillberg împotriva Suediei* (MC), Curtea a constatat că reclamantul, profesor, nu avea dreptul „negativ” în sensul art. 10 de a refuza să pună la dispoziție materialul de cercetare aparținând angajatorului său public (reclamantul a fost condamnat pentru abuz în serviciu, faptă săvârșită în calitatea sa de funcționar public, pentru că nu a respectat hotărârile instanțelor de a acorda pentru două persoane numite, în anumite condiții, accesul la un studiu efectuat de Universitatea din Gothenburg).

ANEXĂ: LISTA HOTĂRĂRIILOR ȘI A DECIZIILOR

- *Ahmet Arslan și alții împotriva Turciei**, nr. 41135/98, 23 februarie 2010
- *Ahmet Yıldırım împotriva Turciei**, nr. 3111/10, CEDO 2012
- *Akdas împotriva Turciei**, nr. 41056/04, 16 februarie 2010
- *Akdeniz împotriva Turciei** (dec.), nr. 20877/10, 11 martie 2014
- *Aksu împotriva Turciei*, (MC), nr. 4149/04 și 41029/04, CEDO 2012
- *Alinak împotriva Turciei*, nr. 40287/98, 29 martie 2005
- *Almeida Leitão Bento Fernandes împotriva Portugaliei**, nr. 25790/11, 12 martie 2015
- *Alves Da Silva împotriva Portugaliei**, nr. 41665/07, 20 octombrie 2009
- *Appel-Irrgang împotriva Germaniei** (dec.), nr. 45216/07, CEDO 2009
- *Ashby Donald și alții împotriva Franței**, nr. 36769/08, 10 ianuarie 2013
- *Asociația pentru Solidaritate cu Martorii lui Iehova și alții împotriva Turciei**, nr. 36915/10 și 8606/13, 25 mai 2016
- *Bagdonavicius și alții împotriva Rusiei**, nr. 19841/06, 11 octombrie 2016
- *Baybasin împotriva Țărilor de Jos* (dec.), nr. 13600/02, 6 octombrie 2005
- *Baylac-Ferrer și Suarez împotriva Franței** (dec.), nr. 27977/04, 25 septembrie 2008
- *Belcacemi și Oussar împotriva Belgiei**, nr. 37798/13 (cauză comunicată la 9 iunie 2015)
- *Beyeler împotriva Italiei* (MC), nr. 33202/96, CEDO 2000-I
- *Birk-Levy împotriva Franței** (dec.), nr. 39426/06, 21 septembrie 2010
- *Bohlen împotriva Germaniei**, nr. 53495/09, 19 februarie 2015
- *Boulois împotriva Luxemburgului* (MC), nr. 37575/04, CEDO 2012
- *Bulgakov împotriva Ucrainei*, nr. 59894/00, 11 septembrie 2007
- *Çalan și alții împotriva Turciei**, nr. 53658/07, 19227/08 și 35095/08, 14 aprilie 2015
- *Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, 25 februarie 1982, seria A nr. 48
- *Cauza cu privire la anumite aspecte ale legilor privind folosirea limbilor în sistemul de învățământ din Belgia* (fond), 23 iulie 1968, seria A nr. 6
- *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și a Rusiei* (MC), nr. 43770/04 și alții, CEDO 2012
- *Arhiepiscopia Romano-Catolică de Alba Iulia împotriva României**, nr. 33003/03, 25 septembrie 2012
- *Cengiz și alții împotriva Turciei**, nr. 48226/10 și 14027/11, CEDO 2015

* Textul este disponibil numai în limba franceză.

DREPTURILE CULTURALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

- *Cha 'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței* (MC), nr. 27417/95, CEDO 2000-VII
- *Chapman împotriva Regatului Unit* (MC), nr. 27238/95, CEDO 2001-I
- *Chauvy și alții împotriva Franței*, nr. 64915/01, CEDO 2004-VI
- *Ciubotaru împotriva Republicii Moldova*, nr. 27138/04, 27 aprilie 2010
- *Cox împotriva Turciei*, nr. 2933/03, 20 mai 2010
- *Cipru împotriva Turciei* (MC), nr. 25781/94, CEDO 2001-IV
- *Dakir împotriva Belgiei**, nr. 4619/12 (cauză comunicată la 9 iulie 2015)
- *Debelianovi împotriva Bulgariei**, nr. 61951/00, 29 martie 2007
- *Demirbas și alții împotriva Turciei** (dec.), nr. 1093/08 și altele, 9 noiembrie 2010
- *Depalles împotriva Franței* (MC), nr. 34044/02, CEDO 2010
- *Dink împotriva Turciei**, nr. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 și 7124/09, 14 septembrie 2010
- *Dogru împotriva Franței*, nr. 27058/05, 4 decembrie 2008
- *Ebrahimian împotriva Franței**, nr. 64846/11, CEDO 2015
- *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası împotriva Turciei**, nr. 20641/05, CEDO 2012
- *Ehrmann și SCI VHI împotriva Franței** (dec.), nr. 2777/10, 7 iunie 2011
- *Ernst August Von Hannover împotriva Germaniei**, nr. 53649/09, 19 februarie 2015
- *Eweida și alții împotriva Regatului Unit*, nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, CEDO 2013
- *Folgerø și alții împotriva Norvegiei* (MC), nr. 15472/02, CEDO 2007-III
- *Francesco Sessa împotriva Italiei**, nr. 28790/08, CEDO 2012
- *Garaudy împotriva Franței* (dec.), nr. 65831/01, CEDO 2003-IX
- *Gillberg împotriva Suediei* (MC), nr. 41723/06, 3 aprilie 2012
- *Gorzelik și alții împotriva Poloniei* (MC), nr. 44158/98, CEDO 2004-I
- *Grzelak împotriva Poloniei*, nr. 7710/02, 15 iunie 2010
- *Güzel Erdagöz împotriva Turciei**, nr. 37483/02, 21 octombrie 2008
- *Hamer împotriva Belgiei**, nr. 21861/03, CEDO 2007-V
- *Hasan și Eylem Zengin împotriva Turciei*, nr. 1448/04, 9 octombrie 2007
- *Hasan Yazıcı împotriva Turciei*, nr. 40877/07, 15 aprilie 2014
- *Henry Kismoun împotriva Franței**, nr. 32265/10, 5 decembrie 2013
- *Hingitaq 53 și alții împotriva Danemarcei* (dec.), nr. 18584/04, CEDO 2006-I
- *Irfan Temel și alții împotriva Turciei*, nr. 36458/02, 3 martie 2009

DREPTURILE CULTURALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII

EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

- *Izzetin Doğan și alții împotriva Turciei* (MC), nr. 62649/10, CEDO 2016
- *Jankovskis împotriva Lituaniei*, nr. 21575/08, 17 ianuarie 2017 (nu este definitivă)
- *Jelševar și alții împotriva Sloveniei* (dec.), nr. 47318/07, 11 martie 2014
- *Kalda împotriva Estoniei*, nr. 17429/10, 19 ianuarie 2016
- *Karataş împotriva Turciei* [GC], nr. 23168/94, CEDO 1999-IV
- *Karsai împotriva Ungariei*, nr. 5380/07, 1 decembrie 2009
- *Kenedi împotriva Ungariei*, nr. 31475/05, 26 mai 2009
- *Kemal Taşkın și alții împotriva Turciei**, nr. 30206/04, 37038/04, 43681/04, 45376/04, 12881/05, 28697/05, 32797/05 și 45609/05, 2 februarie 2010
- *Khurshid Mustafa și Tarzibachi împotriva Suediei*, nr. 23883/06, 16 decembrie 2008
- *Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei*, nr. 5095/71, 5920/72 și 5926/72, 7 decembrie 1976, seria A nr. 23
- *Konrad și alții împotriva Germaniei* (dec.), nr. 35504/03, CEDO 2006-XIII
- *Kozacioğlu împotriva Turciei* (MC), nr. 2334/03, 19 februarie 2009
- *Lachiri împotriva Belgiei**, nr. 3413/09 (cauză comunicată la 9 octombrie 2015)
- *Laduna împotriva Slovaciei*, nr. 31827/02, CEDO 2011
- *Lautsi împotriva Italiei* (MC), nr. 30814/06, CEDO 2011
- *Lehideux și Isorni împotriva Franței* (MC), nr. 24662/94, 23 septembrie 1998, Rapoarte 1998-VII
- *Leyla Sahin împotriva Turciei* (MC), nr. 44774/98, CEDO 2005-XI
- *Lindon, Otchakovsky-Laurens și July împotriva Franței* (MC), nr. 21279/02 și 36448/02, CEDO 2007-IV
- *Lombardi Vallauri împotriva Italiei**, nr. 39128/05, 20 octombrie 2010
- *Lukach împotriva Rusiei* (dec.), nr. 48041/99, 16 noiembrie 1999
- *M. și alții împotriva Italiei și a Bulgariei*, nr. 40020/03, 31 iulie 2012
- *M'Bala M'Bala împotriva Franței* (dec.), nr. 25239/13, CEDO 2015
- *Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveției** (dec.), nr. 12209/10, 15 septembrie 2015
- *Mansur Yalçın și alții împotriva Turciei*, nr. 21163/11, 16 septembrie 2014
- *Mehmet Nuri Özen și alții împotriva Turciei**, nr. 15672/08, 24462/08, 27559/08, 28302/08, 28312/08, 34823/08, 40738/08, 41124/08, 43197/08, 51938/08 și 58170/08, 11 ianuarie 2011
- *Mentzen împotriva Letoniei* (dec.), nr. 71074/01, CEDO 2004-XII
- *Mesut Yurtsever și alții împotriva Turciei*, nr. 14946/08, 21030/08, 24309/08 și altele, 20 ianuarie 2015
- *Monnat împotriva Elveției*, nr. 73604/01, CEDO 2006-X
- *Mozer împotriva Republicii Moldova și a Rusiei* (MC), nr. 11138/10, CEDO 2016
- *Müller și alții împotriva Elveției*, nr. 10737/84, 24 mai 1988, seria A nr. 133

DREPTURILE CULTURALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

- *Muñoz Díaz împotriva Spaniei*, nr. 49151/07, CEDO 2009
- *Mustafa Erdoğan și alții împotriva Turciei*, nr. 346/04 și 39779/04, 27 mai 2014
- *Neij și Sunde Kolmisoppi împotriva Suediei*, (dec.), nr.40397/12, 19 februarie 2013
- *Nusret Kaya și alții împotriva Turciei*, nr. 43750/06, 43752/06, 32054/08, 37753/08 și 60915/08, CEDO 2014
- *Orban și alții împotriva Franței**, nr. 20985/05, 15 ianuarie 2009
- *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției*, nr. 29086/12, 10 ianuarie 2017 (nu este definitivă)
- *Otto-Preminger-Institut împotriva Austriei*, nr. 13470/87, 20 septembrie 1994, seria A nr. 295-A
- *Palomo Sánchez și alții împotriva Spaniei (MC)*, nr. 28955/06, 28957/06, 28959/06 și 28964/06, CEDO 2011
- *Perinçek împotriva Elveției (MC)*, nr. 27510/08, CEDO 2015
- *Podkolzina împotriva Letoniei*, nr. 46726/99, CEDO 2002-II
- *R.B. împotriva Ungariei*, nr. 64602/12, 12 aprilie 2016
- *S.A.S. împotriva Franței (MC)*, nr. 43835/11, CEDO 2014
- *Sapan împotriva Turciei**, nr. 44102/04, 8 iunie 2010
- *Sargsyan împotriva Azerbaidjanului (MC)*, nr. 40167/06, CEDO 2015
- *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei (MC)*, nr. 27996/06 și 34836/06, CEDO 2009
- *Semir Güzel împotriva Turciei*, nr. 29483/09, 13 septembrie 2016
- *Senger împotriva Germaniei* (dec.), nr. 32524/05, 3 februarie 2009
- *Sidiropoulos și alții împotriva Greciei*, nr. 26695/95, 10 iulie 1998, CEDO 1998-IV
- *Sinan Isık împotriva Turciei**, nr. 21924/05, CEDO 2010
- *Sorguç împotriva Turciei*, nr. 17089/03, 23 iunie 2009
- *Stankov și Organizația Macedoneană Unită Ilinden împotriva Bulgariei*, nr. 29221/95 și 29225/95, CEDO 2001-IX
- *Şükran Aydın și alții împotriva Turciei*, nr. 49197/06, 23196/08, 50242/08, 60912/08 și 14871/09, 22 ianuarie 2013
- *Süveges împotriva Ungariei*, nr. 50255/12, 5 ianuarie 2016
- *Syllogos Ton Athinaion împotriva Regatului Unit* (dec.), nr. 48259/15, 31 mai 2016
- *T.S. și J.J. împotriva Norvegiei* (dec.), nr. 15633/15, 11 octombrie 2016
- *Times Newspapers Ltd împotriva Regatului Unit* (nr. 1 și 2), nr. 3002/03 și 23676/03, CEDO 2009
- *Tourkiki Enosi Xanthis și alții împotriva Greciei**, nr. 26698/05, 27 martie 2008
- *Turgut și alții împotriva Turciei**, nr. 1411/03, 8 iulie 2008

DREPTURILE CULTURALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII
EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

- *Ulusoy și alții împotriva Turciei**, nr. 34797/03, 3 mai 2007
- *Velyo Velev împotriva Bulgariei*, nr. 16032/07, CEDO 2014
- *Vereinigung Bildender Künstler împotriva Austriei*, nr. 68354/01, 25 ianuarie 2007
- *Wingrove împotriva Regatului Unit*, nr. 17419/90, CEDO 1996-V
- *Winterstein și alții împotriva Franței**, nr. 27013/07, 17 octombrie 2013
- *Yordanova și alții împotriva Bulgariei*, nr. 25446/06, 24 aprilie 2012
- *Z.H. și R.H. împotriva Elveției*, nr. 60119/12, 8 decembrie 2015

* Textul este disponibil numai în limba franceză.